

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т.Г. Шевченка

Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін

імені О.М. Лазаревського

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітнього ступеня «магістр»

на тему

**«КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКИЙ РІД ЛИЗОГУБІВ В ІСТОРІЇ СЕДНЕВА
НА ЧЕРНІГІВЩИНІ»**

Виконав:

Студент 6 курсу, 63 групи
спеціальності 032 Історія та
археологія

Шарпатий Вадим Вікторович

Науковий керівник:

кандидатка історичних наук,
доцента Дорохіна Т.Ф.

Чернігів 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Історіографія проблеми.....	7
1.2. Джерельна база.....	12
1.3. Методологія та методи дослідження.....	14
РОЗДІЛ 2. КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКИЙ РІД ЛИЗОГУБІВ В ІСТОРІЇ СЕДНЕВА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ.....	17
2.1. Походження, персональний склад та генеалогія роду Лизогубів	17
2.2. Роль Лизогубів у розвитку Седнева.....	35
2.3. Суспільно-політична діяльність представників роду Лизогубів.....	38
РОЗДІЛ 3. ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ ЛИЗОГУБІВ.....	51
3.1. Сімейно-шлюбні стратегії представників роду Лизогубів	51
3.2. Культурно-мистецька та благодійницька діяльність представників роду Лизогубів.....	60
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	69
ДОДАТКИ	78
ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасній вітчизняній історіографії вивчення національної соціально-політичної еліти традиційно залишається пріоритетним напрямком дослідження. Представники шляхетських, козацько-старшинських та дворянських родів традиційно виступали як носії державотворчих уявлень та ідей, зберігачі суспільних традицій, здійснювали помітний внесок у соціально-економічне та соціокультурне життя своїх регіонів. У зв'язку зі зростанням інтересу до історії України вивчення аристократичних родів та знайомство з їхнім внеском в історію регіону має важливе значення для відновлення культурної спадщини і формування національної ідентичності. Особливо цікавим є дослідження козацьких родів, їх звичаїв, традицій та внеску в історію України.

У цьому контексті рід Лизогубів, який проживав на Чернігівщині протягом другої половини XVII – початку XX ст., є значущим об'єктом вивчення, оскільки він відіграв важливу роль у соціальному, економічному та культурному житті містечка Седнева та Чернігівщини загалом.

Метою дослідження є детальне вивчення історії козацько-старшинського роду та дворянського роду Лизогубів у контексті історичного розвитку містечка Седнева на Чернігівщині від кінця XVII до початку XX ст., з'ясування його соціально-економічного становища та внеску в розвиток регіону.

Завдання дослідження можна умовно розділити на наступні блоки:

- проведення аналізу наявного історіографічного доробку, в якому висвітлена діяльність роду Лизогубів на території містечка Седнева на Чернігівщині з кінця XVII до початку XX ст.;
- здійснення характеристики актуалізованої джерельної бази, проведення класифікації джерел за типо-видовою ознакою, визначення їх інформаційного потенціалу та ступеню достовірності;

- обґрунтування використання основних теоретико-методологічних засад проведення наукової роботи, а саме принципів і методів дослідження;

- з'ясування питань походження роду Лизогубів, встановлення персонального складу поколінь роду протягом другої половини XVII – початку XX ст.,

- дослідження соціального та економічного становища роду Лизогубів на території містечка Седнева Чернігівської губернії з кінця XVII до початку XX ст.;

- встановлення сімейно-шлюбних стратегій роду Лизогубів та зміну уподобань у виборі шлюбних партнерів протягом другої половини XVII – початку XX ст., вплив сімейно-шлюбних стратегій на кар'єрне зростання представників роду;

- з'ясування внеску роду Лизогубів у суспільно-політичне життя Української козацької держави та Російської імперії другої половини XVII – початку XX ст.,

- вивчення особливостей культури та побуту родини Лизогубів, внеску її представників у соціокультурне, літературне та мистецьке життя регіону протягом досліджуваного періоду;

Отже, **об'єктом** дослідження є козацько-старшинський, а згодом дворянський рід Лизогубів як складова частина суспільно-політичної еліти Північного Лівобережжя другої половини XVII – початку XX ст.

Предмет дослідження становлять походження, персональний склад та генеалогія роду Лизогубів, участь їх представників у суспільно-політичному, соціально-економічному та соціогуманітарному житті Північного Лівобережжя другої половини XVII – початку XX ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з середини XVII до початку XX ст., що співпало з періодом активної суспільно-політичної діяльності роду Лизогубів на території Української козацької держави та Російської імперії. Нижня хронологічна межа співпадає з початком

Української національної революції середини XVII ст., яка зумовила вихід Лизогубів на історичну арену та активну участь у суспільних процесах. Верхня хронологічна межа пов'язана з поразкою Української національно-демократичної революції 1917 – 1921 рр., яка зумовила згортання діяльності Лизогубів на українських землях та їх еміграцію.

Територіальні рамки дослідження охоплюють насамперед Седнів та деякі інші прилеглі населені пункти Чернігівщини, де рід Лизогубів мав свої земельні володіння та здійснював свою діяльність. У магістерській роботі також епізодично згадуються й інші місцевості Гетьманщини та Російської імперії, де розгорталася діяльність представників роду.

Практичне значення. Дослідження має практичне значення для вивчення історії Чернігівщини та України загалом, а також може бути корисним для подальших наукових розвідок з історії козацьких та старшинських родів у регіонах України. Фактичний матеріал магістерської роботи також може бути використаний для написання історико-краєзнавчих студій, а музейній та екскурсійній роботі. Представлена інформація може бути корисною на уроках українознавства, краєзнавства, історії України, а також у гуртковій краєзнавчій роботі.

Структура дослідження. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 84 сторінки, з яких основний текст – 66 сторінок, список джерел і літератури – 9 сторінок, методичний додаток – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДжЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Історіографію питання доцільно розподілити на три етапи. Перший з них охоплює 80-ті рр. ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст. У 1882 р. побачило світ присвячене роду Лизогубів дослідження О. М. Лазаревського з циклу «Люди Старой Малороссии». У ньому йшлося про життя та діяльність його представників за доби Гетьманщини й було оприлюднено не позбавлений помилок генеалогічний розпис, що складався з 28 персоналій (враховуючи 11 жінок) [57]. Спираючися на напрацювання О. М. Лазаревського, у 1901 р. розширив родовід Лизогубів до 62 осіб чоловічої статі Г. О. Милорадович, хоча й він припустився деяких помилок, особливо щодо жіночої складової роду [65, Ч. 6, с. 102–104]. Найповніший генеалогічний розпис роду Лизогубів упорядкував і надрукував у 1912 р. у третьому томі свого капітального «Малороссийского родословника» В. Л. Модзалевський. До нього увійшли 78 осіб чоловічої статі й 74 жіночої, які від народження були носіями прізвища Лизогуб [79, с. 96–122].

Відзначимо також доробок укладачів багатотомного видання «Русский биографический словарь». Десятий том, що побачив світ у 1914 р., містив біографії окремих персоналій роду Лизогубів з другого по восьме покоління [80].

Другий етап в історіографії проблеми охоплює 20–80-ті рр. ХХ ст., коли історична наука чимдуж далі більше потерпала від примусового насадження так званої марксистсько-ленінської теорії та методології, що, зокрема, зумовило відмову від дослідження соціально-політичної еліти. Про рід Лизогубів у цей час згадували тільки краєзнавці й мистецтвознавці в контексті історико-культурної спадщини. У післявоєнні роки з'явилися

нариси Г. Н. Логвина та Д. Н. Яблонського про споруджений коштом Я. К. Лизогуба наприкінці XVII ст. будинок у Чернігові [62, 63].

Для даного етапу характерна поява енциклопедичних видань, в яких висвітлювались діяльність та спадок родини Лизогубів [59; 61]. Певні зрушення мали місце лише у біографічних дослідженнях про окремих представників роду Лизогубів. Це стосувалося передусім публікацій про народника-революціонера Д. А. Лизогуба. Вони відзначалися науково-популярним та навіть художнім викладом матеріалу, проте ввели до обігу чимало нової інформації про життя та діяльність цього представника роду.

Третій етап в історіографії проблеми припадає на добу незалежності України, коли вчені-гуманітарії позбулися тиску з боку компартійної влади і відновили дослідження козацько-старшинських та дворянських родів. Важливе значення мала здійснена І. М. Ситим у 1996 р. публікація датованого 1698 р. тестаменту чернігівського полковника Я. К. Лизогуба [35].

Значний внесок у вивчення генеалогії соціально-політичної еліти козацької доби і роду Лизогубів зокрема належить В. В. Кривошеї. Впорядкований ним родовід Лизогубів побачив світ у 2006 р. у книзі з історії Канівського полку, але, на нашу думку, він без належних підстав пов'язав їх з родом Кобизевичів і припустився деяких фактичних помилок у біограмах [51, с. 30–35].

Більш повний генеалогічний розпис роду Лизогубів В. В. Кривошея оприлюднив у 2012 р. у першому томі своєї монографії «Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк» [49, с. 20–26]. Він навів відомості про представників восьми поколінь роду Лизогубів і зазначив, що його засновником вважає Івана Кобизевича – особу легендарну у прямому сенсі цього слова. Відтак впорядкований В. В. Кривошеєю родовід Лизогубів козацької доби містить згадки про 30 осіб чоловічої статі і 55 жіночої (якщо не брати до уваги І. Кобизевича та його міфічну невістку Єфимію) [49, с. 20].

У 1998 р. В. В. Кривошея запровадив до наукового обігу нові дані щодо біографії Я. К. Лизогуба і висловив гіпотезу щодо перебування останнього на посаді гетьмязівського сотника у 1663 р. Згодом ця ж інформація була закріплена ним у праці з історії Переяславського полку [52; 53].

У 1999 р. І. В. Кондратьєв і В. В. Кривошея висунули гіпотезу щодо приналежності Лизогубів до шляхти округи міста Любеч [47]. Згодом, у 2014 р. це твердження І. В. Кондратьєв повторив у своїй книзі з історії Любецької округи. Але саме у 1999 р. була здійснена перша спроба з'ясувати територіальне походження козацько-старшинського роду Лизогубів. Перебування представників роду Лизогубів у складі неурядової старшини Чернігівського полку засвідчила у своїх студіях І. І. Кривошея [50; 54].

Н. Є. Самохіна намагалася з'ясувати внесок представників роду Лизогубів у суспільно-політичне та соціокультурне життя, але зосередила увагу лише на кількох найвідоміших персоналіях Розвідка Н. Є. Самохіної, що побачила світ 2007 р. у книзі «Містечко над Сновом», вирізняється компілятивним характером та відсутністю належних висновків щодо ролі представників роду Лизогубів у суспільно-політичному чи соціокультурному житті України. Однак, це чи не єдине дослідження, в якому схарактеризовано діяльність найвидатніших представників роду Лизогубів від другої половини XVII до початку XX ст. Схоже змістовне наповнення мала стаття Н. Є. Самохіної «Родина Лизогубів та її внесок у розвиток культури», яка побачила світ у 2006 р. та містила схоже змістове насичення статті 2007 р. [88; 89].

Значну увагу ролі Лизогубів у суспільно-політичному та соціокультурному житті України приділив С. О. Павленко у своїй монографії «Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники» [81]. У підрозділі під назвою «Лизогуби» вміщено короткі біографії найвидатніших представників Лизогубів епохи гетьманування І. С. Мазепи: Я. К. Лизогуба, Ю. Я. Лизогуба, А. Ю. Лизогуба, Я. Ю. Лизогуба та С.Ю. Лизогуба. Автор характеризував їх з огляду на відносини з гетьманом,

паралельно висвітлюючи вплив на державну політику. Незважаючи на новий погляд щодо Лизогубів як прибічників політики І. С. Мазепи, дослідження С.О. Павленка містить суттєвий недолік у рамках нашого дослідження – обмежені хронологічні рамки.

Слід згадати науково-популярні публікації І. Р. Сюдюкова [91–93], який здійснив огляд історії роду крізь призму його видатних представників на підставі призабутих і нововиявлених джерел.

На третьому етапі історіографії проблеми до вивчення діяльності представників роду Лизогубів долучилися дослідники історії Гетьманщини. У 2007 р. світ побачила розвідка Я. Л. Волерта, присвячена дослідженню маєтків родини Лизогубів у Чернігівському полку на початку XVIII ст. [43]. Вона засвідчила зацікавленість проблемою земельних володінь роду, що, у свою чергу, дозволяє вести мову про фінансові статки його представників та соціальний статус з-поміж інших елітарних родів козацької старшини.

Заслуговує на увагу розвідка І. С. Бугери, присвячена ролі родини Я. К. Лизогуба у спорудженні в Чернігові Катерининської церкви [42]. Нові дані автор до наукового обігу не запровадив, але репрезентував архітектурні особливості храму як результат будівельної діяльності роду.

Необхідно відзначити працю В. М. Заруби з історії адміністративно-територіального устрою Війська Запорозького у 1648–1782 рр. [75]. Автор зібрав дані про осіб, які обіймали полкові та сотенні уряди, а з-поміж них неодноразово згадував Лизогубів. Слід зауважити, що В. М. Заруба солідаризувався із твердженням О. М. Лазаревського, щодо перебування І. К. Лизогуба на уряді уманського полковника. Насправді ж ця думка базувалася на помилці у першоджерелі, яким користувався О.М. Лазаревський і не відповідала дійсності.

На сучасному етапі історіографії проблеми помітно зросла увага дослідників до І. І. Лизогуба та його брата А. І. Лизогуба, які у 1846 та 1847 рр. приймали у Седневі Т. Г. Шевченка, а згодом активно підтримували його під час заслання. Ці публікації, на жаль, містили обмаль інформації

щодо братів Лизогубів, оскільки в центрі уваги перебував Т.Г. Шевченко. Значний інтерес натомість становить розвідка А.В. Сікорської [90], присвячена опису культурного життя у сєднївському маєтку братів Лизогубів, а також митцям, які перебували у дружнїх, родинних, творчих або ж сусїдських вїдносинах з ними. Авторка також здїйснила аналіз діяльності братів Лизогубів у музичнїй сферї, що унаочнює внесок роду у розвиток культури на теренах України.

Найбільше публікацій на цьому історіографїчному етапі було присвячено земському діячу та отаман-міністру уряду гетьмана П. П. Скоропадського у 1918 р. Ф. А. Лизогубу. Його особистість почала цікавити дослідників у зв'язку з суттєвим впливом на державотворчі процеси на українських землях на початку ХХ ст. Земськїй діяльності Ф. А. Лизогуба були присвячені дослідження О. Я. Рахна [85], Т. М. Тимошенко [95; 96], В. В. Половця [84]. Активна державотворча діяльність Ф. А. Лизогуба у 1918 р. знайшла відображення у працях Р. Я. Пирого [83].

Зрештою, найповніше на сьогодні узагальнює дослідження щодо роду Лизогубів здїйснив на сьогодні Е.Л. Міден. У його дисертаційному дослідженні та низці праць апробаційного характеру [67–78] було здїйснено найповніший на сьогодні аналіз версій походження роду Лизогубів. Автор суттєво доповнив та розширив перелїк представників роду, з'ясував сімейно-шлюбні стратегії та особливості вибору шлюбних партнерів, виокремив та схарактеризував основні генеалогїчні лінії роду Лизогубів. Значне місце у студїях Е.Л. Мідена належить також висвітленню участі представників роду у суспільно-полїтичному та соціокультурному житті другої половини ХVІІ – початку ХХ ст. та особливостям увїковїчення пам'яті про цей рїд у межах містечка Сєднева та Чернїгівщини.

Отже, можна зафіксувати нестачу узагальнюючих досліджень щодо внеску у суспільно-полїтичне та соціокультурне життя України роду Лизогубів, а не окремих його представників чи поколінь. Виняток становили

генеалогічні студії, однак не йшлося про роль представників роду Лизогубів у суспільно-політичному та соціокультурному житті України другої половини XVII – початку XX ст. Відтак, існує об'єктивна потреба у перегляді напрацювань попередників відповідно до мети нашого дослідження.

1.2. Джерельна база дослідження

Актуалізована джерельна база роботи складається з писемних, візуальних та речових джерел. Використані писемні джерела можна розподілити на нормативні акти, діловодну документацію, описово-статистичні, наративні джерела і джерела особового походження.

З-поміж *нормативних актів* були задіяні царські грамоти й універсали гетьманів та полковників. У другій половині XIX – на початку XX ст. до наукового обігу було запроваджено значний масив актових документів доби козаччини, зокрема «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею» [1–9] та «Архив Юго-Западной России» [10; 11]. Вони містять важливу інформацію щодо І. К. Лизогуба, Я. К. Лизогуба та Ю. Я. Лизогуба. Слід також відзначити публікації актових джерел у збірниках доби незалежності, що репрезентують універсали І. С. Мазепи та П. Л. Полуботка [36–38].

Діловодну документацію репрезентують розпорядження, офіційне листування, доповідні записки ГВК, Чернігівського губернського правління, Канцелярії чернігівського губернатора, сповідні й метричні книги, скарги й чолобитні представників роду Лизогубів. У процесі роботи було використано збірник діловодної документації Гетьманщини XVIII ст. [14], зокрема джерела, що мали відношення до А. Ю. Лизогуба та його дружини, Я. Ю. Лизогуба, С. Ю. Лизогуба та Я. І. Лизогуба.

Використані *описово-статистичні джерела* складаються з козацьких реєстрів, присяжних книг [31; 32], історико-топографічних описів Чернігівського [40] і Новгород-Сіверського намісництва [27] останньої чверті

XVIII ст.

Важливу роль у дослідженні відіграли *пам'ятки пізнього українського літописання*, серед яких пріоритетне місце займають козацькі літописи Самовидця [22], Самійла Величка [12; 13] та Григорія Грабянки [21]. Тією чи іншою мірою, їх автори, безпосередні учасники описуваних подій, наводили важливі факти, опрацьовували унікальні документи, що стосувалися життя та діяльності І. К. Лизогуба та Я. К. Лизогуба. Опосередковано у них можна віднайти інформацію про Ю. Я. Лизогуба. Метою козацьких літописців було своєрідне возвеличення діячів козацької доби, відтак показовою є їхня увага до діяльності представників роду Лизогубів.

Значний інтерес у контексті нашого дослідження становить «Летопись или описания краткого знатнейших действий и случаев, что в котором году діялось в Украины малороссийской – обіих сторон Дніпра и кто именно когда гетманом был козацьким», більш відома як «Лизогубівський літопис» [75, с. 9]. Авторство цього літопису дослідники приписують генеральному обозному Я. Ю. Лизогубу. У ньому було наведено подробиці життя родини Лизогубів, знані виключно у тісному сімейному колі, які автор намагався використати для характеристики історичного процесу в межах України. Саме цей літопис містить єдину згадку про Кліма Лизогуба. Разом з тим у тексті згадуються І. К. Лизогуб, Я. К. Лизогуб, Ю.Я. Лизогуб, А. Ю. Лизогуб, Я. Ю. Лизогуб, С. Ю. Лизогуб та А. А. Лизогуб.

Важливу інформацію містить також «Летописное повествование о Малой России и ее народе и казаках вообще» О. І. Рігельмана (1720–1789) [86]. У пам'ятці наведено інформацію про Лизогубів з джерел, які не дійшли до нашого часу. О. І. Рігельман був одружений на Марфі Василівні Лизогуб, і, вочевидь, мав доступ до родинного архіву Лизогубів, який зберігався у представників генеалогічної лінії С. Ю. Лизогуба.

Джерела особового походження представлені переважно приватним листуванням, щоденниками представників козацької старшини і спогадами сучасників [19; 23; 24]. Аналіз листів дозволив відстежити не тільки

культурні трансмісії всередині роду Лизогубів, але й виявити зв'язки з іншими впливовими родами Гетьманщини, з'ясувати місця постійного проживання окремих персоналій і т.д. У 1987 р. побачило світ видання приватних листів XVIII ст., до якого потрапило кілька епістол представників роду Лизогубів. Щоправда, ідентифікація адресатів та адресантів, осіб, що згадувалися у цих листах, не зовсім коректна. Наприклад, С. Ю. Лизогуба укладачі видання назвали генеральним військовим обозним [30], а Я. І. Лизогуба записали як Семеновича. Тим не менше, запроваджені до наукового обігу документи містять важливі свідчення щодо С. Ю. Лизогуба, Я. І. Лизогуба, І. Я. Лизогуба, репрезентуючи їхні соціально-культурні трансмісії з представниками інших козацько-старшинських родів.

До використаних у роботі *візуальних джерел* належать портрети та фотографії представників роду Лизогубів кінця XVIII – початку XX ст. *Речові джерела* представлені пам'ятками історії та архітектури, спорудженими Лизогубами у Седневі та Чернігові.

Отже, актуалізована джерельна база цілком відповідає потребам дослідження культурних трансмісій, соціальних амбіцій, а також впливів на суспільно-політичні та соціокультурні процеси представників роду Лизогубів у контексті історії України другої половини XVII – початку XX ст.

1.3. Методологія та методи дослідження

Методологічні засади магістерської роботи обумовлені головною метою дослідження, дотриманням загальноприйнятих принципів історичної науки, а також використанням комплексу спеціально-історичних, міждисциплінарних та загальнонаукових методів дослідження.

Принцип *науковості* був визнаний нами першочерговим у зв'язку з тим, що перед дослідженням постало завдання базуватися суто на науково перевірених знаннях. Оскільки дослідження повинно оперувати історичними джерелами з великою часткою суб'єктивізму, а також аналізувати

суб'єктивну позицію історіографів, ми вирішили суттєво покращити опрацювання базового матеріалу шляхом застосування *методу критичного аналізу*. В основі останнього було покладено аналіз умов та особливостей створення джерел, а також перевірку власне джерельної бази, на яку посилались історіографи у своїх працях про Лизогубів.

Принцип *історизму* спонукав нас розглядати всі факти, явища та події з життя представників роду Лизогубів крізь призму конкретно-історичних обставин, які розглядалися б у взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Принцип *об'єктивності* змушує висвітлювати події щонайбільш об'єктивно наскільки це можливо. На жаль, навіть якщо робота буде містити виключно перелік історичних фактів, доля суб'єктивності залишиться – від автора залежатиме добір фактів для висвітлення проблеми. Тобто, застосування цього принципу передбачає мінімізацію суб'єктивності у даному дослідженні щодо висвітлення історичних подій, явищ та фактів.

Для опрацювання отриманої інформації було використано спеціально-історичні методи. Задля правильного розуміння місця і ролі кожного Лизогуба в його роду, ми використовувалися *генеалогічний метод*. Через значну кількість тезок у генеалогічних лініях Лизогубів було використано *метод ідентифікації*.

Дотримуючись принципу історизму, у роботі застосовується *історико-генетичний метод*, завдяки якому досліджувався генезис роду Лизогубів у просторі та часі. Також цей метод використовувався задля доцільного трактування історичних явищ і термінів відповідно до досліджуваної епохи. Задля усвідомлення відмінностей між генеалогічними лініями козацько-старшинського роду та їх окремими представниками чи поколіннями було залучено *історико-порівняльний метод*. Щоб простежити ставлення представників роду Лизогубів до збереження своєї елітарності в суспільстві протягом кількох поколінь у різних гілках роду, використовувався також метод *перспективного аналізу*. Сама ж структура дослідження різних поколінь роду проходила на підставі *проблемно-хронологічного методу*.

Останній допоміг струкурувати роботу так, щоб розглядати кожне покоління окремим проблемним блоком, який матиме зв'язок з іншими у хронологічній послідовності.

У рамках так званої «нової сімейної історії» зібраний матеріал також опрацьовувався з точки зору соціоісторії та просопографії. Провідними методами дослідження на нижчому рівні стали: *метод реконструкції сім'ї*, який було використано для структурування сімейної історії Лизогубів, а також виявлення міфів та правил родини; *метод мережевого аналізу*, який знайшов своє відображення у виявленні взаємовпливів між представниками козацько-старшинського роду, а також їхніх дружньо-своєцько-сусідських зв'язків; *метод соціально-культурних трансмісій*, який було спрямовано на виявлення змісту досвіду, що передавався між різними поколіннями роду Лизогубів.

Загальнонауковими методами, які були використані у дослідженні, стали широковживані методи *аналізу і синтезу*, а також *дедукції та індукції*. Застосування цих методів було зумовлено значною кількістю історичних фактів, що потребували упорядкування. Початково критичному аналізу піддавалася інформація, отримана у ході опрацювання історіографії проблеми та джерельної бази. Звертаючись до джерельної бази, ми направляли зусилля на виявлення первинних об'єктивних фактів про кожного представника роду. Надалі, ці факти синтезувалися для побудови окремо взятої біографії з ухилом до висвітлення впливів особи на розвиток суспільно-політичного та соціокультурного життя на теренах України. Опісля такі біографії синтезувалися у висвітлення життєдіяльності покоління певної гілки Лизогубів, і, щоб відтворити цілісну картину історії роду, – синтезувалася інформація усіх поколінь, представники яких жили у другій половині XVII – на початку XX ст.

Отже, методологічне підґрунтя роботи цілком дозволяє у повній мірі реалізувати мету та завдання дослідження та дійти обґрунтованих висновків.

РОЗДІЛ 2.

КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКИЙ РІД ЛИЗОГУБІВ В ІСТОРІЇ СЕДНЕВА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

2.1. Походження, персональний склад та генеалогія роду Лизогубів

На думку О. П. Оглоблина, представник першого покоління Лизогубів або засновник роду Кіндрат Кобизенко є однією особою з донським отаманом Кіндратом Івановичем Кобизенком. очільника ватаги Кіндрата Івановича Кобизенка разом з двома іншими «заводчиками» стратили у Терекі того ж таки року 1650 р. І. К. Лизогуб уперше згадується у Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. як козак Рощенкової сотні Канівського полку «Іван Кобызенко» [72, с. 10].

Першим кроком І. К. Лизогуба у просуванні до вищих щаблів влади стало отримання уряду канівського сотника у квітні 1658 р. [72, с. 96]. І.К.Лизогуб ніколи не призначався уманським полковником, а залишався канівським протягом 1659–1661 рр. 8 липня 1662 р. він отримав *de jure*, за рішенням Я.С.Сомка та Г.Г.Ромодановського, уряд канівського полковника (тепер вже як промосковський ставленник). На думку В. В. Кривошеї, І.К. Лизогуб був страчений восени 1662 р. [53, с. 271], але В.Л.Модзалевський припускав, що це могло статись і на початку 1663 р. [73, с. 96].

Я. К. Лизогуб хоча й залишався у тіні брата, але поступово починав відігравати роль наближеної особи до лівобережного гетьмана Я. С. Сомка. Саме Я. К. Лизогуб виступив посередником у перемовинах з канівським полковником І. К. Лизогубом.

В. В. Кривошея вважав, що Я. К. Лизогуб міг обіймати посаду гетьманського сотника у 1663 р. під час Чорної ради у Ніжині [51, с. 232]. Ця гіпотеза була підтримана С. С. Коваленком у енциклопедії «Україна під булавою Богдана Хмельницького». Останній допускав, що Я. К. Лизогуба «було ув'язнено разом з іншими старшинами, що були причіниками призначення правителем підмосковської України Якимом Сомком» [69, с. 45].

Я. К. Лизогуб несподівано, у 1665 р., з'являється на сторінках джерел серед наближених осіб до І. М. Брюховецького, а саме – на посаді генерального осавула. Можна припустити, що посада генерального осавула за гетьманства П. Дорошенка дісталася Я. К. Лизогубу або наприкінці 1669 р., або на початку 1670 р. у зв'язку з особливим дорученням гетьмана – вести агітацію серед козаків лівобережних полків, які присягнули на раді в Новгороді-Сіверському новому «сіверському гетьману» Д. Г. Ігнатовичу в грудні 1668 р. У січні 1670 р. Я. К. Лизогуба було поставлено наказним гетьманом з місією привернути лівобережне козацтво до П. Д. Дорошенка [6, с. 524].

9 серпня 1698 р. Я. К. Лизогуб був похований у власній усипальниці на території Чернігівського Єлецького монастиря, про що свідчить надпис на південній стіні прибудови до Успенського собору Цю усипальницю, прибудовану до Успенського собору в Чернігові він сам розпочав будувати, а завершив 14 вересня 1701 р. його син Ю. Я. Лизогуб [35, с. 10].

Єдиний спадкоємець по чоловічій лінії син Я. К. Лизогуба Юхим уперше потрапив на сторінки джерел у зв'язку з одруженням у 1673 р. на дочці правобережного гетьмана П. Д. Дорошенка Любові. На цьому шлюбі наполіг саме П. Д. Дорошенко, адже генеральний осавул Я. К. Лизогуб мав спочатку на меті породичатися із заможним переяславським полковником Р.Г. Дмитрашкою-Райчею. Та коли Я. К. Лизогуб приїхав до гетьмана задля дозволу одружити свого сина на дочці лівобережного полковника, П.Д. Дорошенко почав його відмовляти [73, с. 233].

Після приходу до влади І. С. Мазепи Ю.Я.Лизогуб потрапив до лав генеральної старшини як генеральний бунчужний, а невдовзі обійняв уряд генерального хорунжого [80, с. 429]. Більшість дослідників дотримуються версії, що на цій посаді Ю. Я. Лизогуб перебував аж до смерті батька у 1698 р., після чого очолив Чернігівський полк. Наказним гетьманом, який очолив козацькі війська у подальших битвах Північної війни, був саме Ю.Я. Лизогуб. Більш вірогідною видається позиція С. О. Павленка, згідно

з якою Ю. Я. Лизогуб помер у 1703 р. у цьому поході [15, с. 95].

А. Ю. Лизогуб народився наприкінці 1673 р. і був спудеєм Києво-Могилянської колегії. Ще за життя Я. К. Лизогуба онук отримав від діда тисячу золотих, а тому був позбавлений права на отримання інших коштів після смерті чернігівського полковника. Відомо, що А.Ю.Лизогуб одержав у спадок від діда всі «конотопські добра». Згідно з інформацією О. М. Лазаревського, мова йшла про села Крапивна, Соснівка, Хижки та Погребки, а також ліси з млинами, котрі були придбані між Конотопом та Сеймом Я. К. Лизогубом. Цілком вірогідно, що А. Ю. Лизогубу дістався і дідівський двір у самому Конотопі. Повноправним власником цих маєностей він лише після смерті свого батька у 1703 р. [58, с. 284]. А. Ю. Лизогуб збільшував свої статки не тільки за рахунок нових земельних володінь, але і від торгівлі худобою за кордоном, яку провадив у значних масштабах [550, с. 204]. А. Ю. Лизогубу не надто пощастило зі статусом у середовищі козацької старшини – станом на 1707 р. він згадувався як військовий товариш [50, с. 219].

Можливо, користуючись підтримкою молодшого брата Семена, який був одружений на дочці гетьмана І. І. Скоропадського, Андрій посів уряд конотопського сотника. Щоправда, на цій посаді він перебував відносно недовго. Утиски мешканців сотні та побори, захоплення грошей, що збиралися до військового скарбу, а також інші зловживання призвели до того, що А.Ю.Лизогуб був позбавлений сотництва [34, с. 112]. Згідно з дослідженнями О.М.Лазаревського, він був конотопським сотником у проміжку між 1716 та 1719 р. Підставою до зняття з посади сотника А. Ю. Лизогуба була, ймовірно, розтрата «покуховного сбора» [58, с. 284]. Але і без того вистачало причин для зняття А. Ю. Лизогуб з посади сотника.

Опісля втрати посади сотника А. Ю. Лизогуб дещо підвищив свій статус – став бунчуковим товаришем. В. Л. Модзалевський не конкретизував час отримання цього чину, обмежившись згадкою про А. Ю. Лизогуба як бунчукового товариша у 1737 р. [79, с. 100]. Цю ж інформацію продублював

у своїх дослідженнях В.В.Кривошея. Таким чином, досі не існує точного розуміння, коли саме А. Ю. Лизогуб отримав чин бунчукового товариша. Можна додати, що як бунчуковий товариш він вже згадувався з березня 1724 р. Не виключено, що А. Ю. Лизогуб отримав цей чин незабаром після втрати посади сотника або ж після приходу до влади П.Л. Полуботка. Бунчуковим товаришем він залишався до завершення свого життєвого шляху. Помер А. Ю. Лизогуб у 1737 р., залишивши удову та чотирьох дочок [49, с. 22].

Завдяки активним зусиллям удови А. Ю. Лизогуба родині вдалося затвердити за собою у Ніжинському полку села Погребки, Хижки, Рубанівку та Соснівку, у Прилуцькому полку – село Кропивне, а у Стародубському полку – Старий Почеп, слободу Лизогубівку та хутір Дадаровський [81, с. 192].

Друге і, по суті, останнє покоління цієї генеалогічної лінії представлене п'ятьма нащадками А. Ю. Лизогуба, а саме сином Антоном та чотирма дочками. О. М. Лазаревський зазначив, що А. А. Лизогуб був бунчуковим товаришем, а помер у 1725 р. під час Гілянського походу [58, с. 283]. Даних щодо подробиць його особистого життя чи участі у суспільно-політичних та соціокультурних процесах бракує. Чи перебував А.А. Лизогуб у шлюбі – невідомо, але опісля себе він не залишив дітей. У будь-якому випадку, він був занадто молодим для шлюбу, адже народився після 1702 р. Отже, генеалогічна лінія А. Ю. Лизогуба припинилася саме на А. А. Лизогубі, але опосередковано вона була продовжена дочками колишнього конотопського сотника [73, с. 235].

Генеалогічна лінія, заснована Я. Ю. Лизогубом, може вважатися найбільш відомою та активною у суспільно-політичному та соціокультурному житті України. Через те, що її перші представники мешкали у містечку Седнів, можна називати цю лінію ще й седнівською гілкою роду Лизогубів. Вона нараховує сім поколінь, де першим буде вважатися засновник – Я.Ю.Лизогуб.

Я. Ю. Лизогуб обіймав уряди генерального бунчужного (1709–1724) та генерального обозного (1729–1749). Крім того, за своє життя він виконував обов'язки наказного чернігівського (1700), полтавського (1719–1721) [с. 87] та стародубського (1721) полковника. Також відомо, що Я. Ю. Лизогуб неодноразово виконував обов'язки наказного гетьмана, зокрема у 1730–1731 рр. та 1733–1734 рр., а також, вірогідно, у 1737 р. З приходом до влади П. Л. Полуботка Я. Ю. Лизогуб залишився на посаді генерального бунчужного. 3 січня 1729 р. граф Г. І. Головкін затвердив у Верховній таємній раді його кандидатуру на посаду генерального обозного. У часи від'їзду Д. П. Апостола до Москви у 1730 та 1731 рр. Я. Ю. Лизогуб виконував роль наказного гетьмана, залишаючись у Глухові [65, с. 712].

У 1733 р. Я. Ю. Лизогуб вирішив поновити царську грамоту на дворянство свого діда, що могло б не тільки підтвердити його приналежність до старих елітарних верств суспільства, але і надало б можливість зберегти такий документ для нащадків. У результаті, вже восени того ж таки року він отримав підтверджувальну грамоту. Смерть Я.Ю.Лизогуба настала у Санкт-Петербурзі 24 січня 1749 р., коли він на чолі місії козацького уряду фактично домігся дозволу на обрання нового гетьмана [77, с. 171].

Друге покоління генеалогічної лінії Я. Ю. Лизогуба було представлене дітьми генерального обозного. В. Л. Модзалевський вказує у своєму розписі імена наступних його нащадків: синів – Івана, Григорія та Іллю та дочок – Пелагею, Олена, Катерину та Марію. Агафію та Анну. Як встановила І.І. Кривошея, Г.Я.Лизогуб (бл. 1710 – до 1760) станом на 1732 р. мав чин бунчукового товариша. De facto, Г. Я. Лизогуб, перебравшись до с. Малого Листвена, започаткував «лиственську» генеалогічну лінію Лизогубів, яка невдовзі згасла. Відомо про дружину Г. Я. Лизогуба Анастасію Степанівну. Саме у шлюбі з нею уподружжя народилося четверо дітей: Яків (народився бл. 1732 р.), Григорій (народився бл. 1741 р.), Уляна (народилася бл. 1737 р.) та Марія (народилася бл. 1742 р.) [29, с. 54].

І. Я. Лизогуб досягнув найбільших успіхів з-поміж братів. Він виконував обов'язки наказного прилуцького полковника і під час елекції гетьмана К.Г.Розумовського у 1750 р. ніс гетьманський бунчук. І.Я.Лизогуб у шлюбі зі своєю другою дружиною К. Я. Якубович [35, с. 13] не мав власних дітей.

Нащадки Я. Ю. Лизогуба у цьому поколінні являли собою типових дітей заможної генеральної старшини, які, на відміну від батьків, не обіймали впливових посад, але, користуючись своїм соціальним становищем, зосереджувалися на збагаченні. Сини генерального обозного мали чини бунчукових товаришів та проявляли зацікавлення в інкорпорації роду до дворянського стану Російської імперії. Єдиним з цього покоління зміг досягти до впливової посади та чину І. Я. Лизогуб. У 1774 р. він виконував обов'язки наказного прилуцького полковника, а з 1776 р. отримав чин малоросійського полковника [48, с. 83].

Третє покоління цієї гілки роду Лизогубів втратило у своєму соціальному статусі, перш за все, завдяки відсутності впливових посад. З одного боку ми вбачали формування «лиственської гілки» Лизогубів (яка є відгалудженням «седнівської») нащадками Г. Я. Лизогуба, але у зв'язку з відсутністю спадкоємців по чоловічій лінії вона обірвалася вже у другій половині XVIII ст.

Г. Г. Лизогуб у 1761 р. згадувався як військовий канцелярист, входив до штату ГВК у 1762–1763 рр., придбав частину маєтностей С. С. Лизогуба у Чернігівському, Київському та Миргородському полках [54, с. 8] і помер до 29 січня 1771 р.

Четверте покоління генеалогічної гілки генерального обозного Я.Ю.Лизогуба, почало повертати втрачені позиції. Дочки Я. Г. Лизогуба змогли вдало вийти заміж, а діти Я. І. Лизогуба пробилися до впливових посад на повітовому та губернському рівнях. Я. Я. Лизогуб свою кар'єру розпочав як військовий товариш, але, одержавши чин корнета, близько 1786 р. вийшов у відставку. Згодом з 1792 р. він перебував на посаді судді

Городнянського повітового суду. Я.Я. Лизогуб помер 12 травня 1810 р., а ще 7 липня 1809 р. склав разом з дружиною заповіт [88, с. 50].

В. Я. Лизогуб розпочав свою кар'єру у «щетной коммисии» як бунчуковий товариш – перша згадка про нього датована 1775 р. [54, с. 9]. Станом на 1784 р. В.Я. Лизогуб вже був очільником І департаменту Верхньої земської розправи Чернігівського намісництва. У 1784 р. він фігурував у документах як ротмістр, а починаючи з 1785 р. в офіційній документації його називали колезьким асесором [57, с. 120].

І. Я. Лизогуб розпочав службу 24 березня 1782 р. у чині військового товариша на посаді асесора військового суду у Чернігові, а згодом, у вересні того ж таки року, отримав чин бунчукового товариша. Згодом І.Я.Лизогуб був обраний до «дворянской коммисии» терміном на три роки. У цей час він отримав чин колезького асесора. Кар'єру І. Я. Лизогуб, як і його старші брати, почав робити в судовій галузі – у 1789 р. він обійняв посаду засідателя у Верхньому земському суді Чернігівського намісництва. Формулярний список 1814 р. свідчить, що на посаді засідателя Верхнього земського суду І. Я. Лизогуб працював повні три роки, а згодом на два роки був переведений засідателем до Совісного суду. У 1795–1796 рр. він дійсно згадувався на цій посаді. І. Я. Лизогуб натоді вже перебував на посаді городнянського повітового предводителя дворянства. Це суперечить інформації з формулярного списку 1814 р., в якому чітко вказано, що городнянським повітовим предводителем дворянства І. Я. Лизогуб став після посади засідателя Совісного суду. На початку ХІХ ст. у І. Я. Лизогуба виникли проблеми зі здоров'ям, через що він мусив залишити службу. Тим не менше, у 1805 р. І.Я. Лизогуб став предводителем дворянства Городнянського повіту. У 1813–1815 рр. він згадувався вже як чернігівський повітовий предводитель дворянства [71, с. 222]. Щодо смерті І. Я. Лизогуба існують дві версії, відзначені В.Л.Модзалевським. У життєписі І. Я. Лизогуба йдеться про те, що він пішов з життя у 1819 р. Однак у третьому томі «Малороссийского родословника» вміщено копію портрета І.Я. Лизогуба,

який належав його онуку І.В. Лизогубу. Підпис під портретом свідчить, що І. Я. Лизогуб помер у 1821 р. З трьох правнуків Я. Ю. Лизогуба продовжили свій рід по чоловічій лінії лише двоє – Я. Я. Лизогуб та І.Я. Лизогуб [79, с. 115].

З п'ятого покоління цієї гілки роду Лизогубів або ж праправнуків генерального обозного Я. Ю. Лизогуба вийшла чи не найбільше визначних особистостей, які залишили помітний слід в історії України. П. Я. Лизогуб народився 25 серпня 1774 р., а помер 8 вересня 1804 р. від невідомої хвороби. П. Я. Лизогуб мав військовий чин прапорщика та згідно з батьківським заповітом мав отримати маєтність у с. Займище. І.Я. Лизогуб виконував обов'язки сотенного начальника, підкоморія та межевого судді Городнянського повітового земського суду [92, с. 3].

Я. І. Лизогуб 16 березня 1807 р. згадувався з-поміж помічників в штаті Військово-похідної Його Величності канцелярії, а 29 серпня 1809 р. фігурував як столоначальник у Цивільній канцелярії Головнокомандуючого, яким був його двоюрідний дідусь – граф І. В. Гудович. З 12 жовтня 1811 р. Я.І. Лизогуб вже згадувався на посаді перекладача при Московському Імператорському театрі. Протягом 1822–1823 рр. він служив як підкоморій у Земському суді Чернігівської губернії [66, с. 92].

І. І. Лизогуб має найбільш удокументовану біографію з-поміж усіх братів. Він уславився під час російсько-французької війни 1812 р. і закордонних походів 1813–1814 рр. І.І. Лизогуб підтримував зв'язки з іншими дворянськими родами, зокрема з Галаганами. Помер він у 1867 р. в Чернігові і був похований у Седневі [70, с. 89].

Молодший брат І. І. Лизогуба Олександр також уславився у військовій сфері, досягнувши чину генерал-майора. Навчався він в елітарному Пажеському корпусі. Помер О. І. Лизогуб до 24 січня 1839 р. Про його дружину відомо, що вона була ще жива у 1856 р. [93, с. 4].

Ще один син І. Я. Лизогуба Віктор єдиний з-поміж представників свого покоління служив у кавалерії – спочатку у Білоруському, а з 1811 р. і

Гродненському гусарському полку [71, с. 221]. Наймолодший син І.Я.Лизогуба Андрій 31 серпня 1827 р. вступив на службу канцеляристом до Чернігівського дворянського депутатського зібрання. 26 жовтня 1829 р. А.І.Лизогуб перебував на службі у канцелярії малоросійського губернатора князя М. Г. Рєпніна. Ще до того як останній вийшов у відставку 28 червня 1836 р., А.І.Лизогуб 28 лютого того ж таки року перевівся до канцелярії одеського градоначальника О. І. Льовшина. У 1837 р. А. І. Лизогуба було долучено до чиновників Санкт-Петербурзької митниці з прикомандируванням до Одеської портової митниці, про що сповістили Канцелярію чернігівського губернатора [65, с. 435].

Щодо єдиного сина І. Я. Лизогуба Миколи можна висловити гіпотезу, що у зв'язку з його постійним проживанням та смертю у с. Куликівці, яка була у власності А. Ю. Лизогуба, він міг перебувати під опікою нащадків І. Я. Лизогуба. Про двох синів О. І. Лизогуба з однаковим іменем Андрій та дочку Олександру інформацію навів В. Л. Модзалевський. Натомість про двох інших дочок було виявлено кілька нових фактів. Анна очолювала не Смольний інститут шляхетних дівчат у Санкт-Петербурзі, а Маріїнський у Нижньому Новгороді. Відомо, що вона активно підтримувала зв'язки зі своїми родичами, особливо у майновій сфері [79, с. 381].

З-поміж трьох нащадків В. І. Лизогуба лише його син Петро залишив слід в архівній документації як автор звернення до імператриці Марії Федорівни у 1894 р.

У генеалогічному розписі В. Л. Модзалевського з-поміж нащадків А.І.Лизогуба зазначено лише трьох його синів. Однак, із листування Т.Г.Шевченка з А. І. Лизогубом відомо ще й про дочку останнього на ім'я Єлизавета [20, с. 47], яка померла у 1847 р.

Старший син А. І. Лизогуба Ілля отримав освіту у французькому коледжі в Монпельє. У 1855 р. він вступив, як і І. В. Лизогуб, до Імператорського училища правознавства Міністерства юстиції. З 1866 р. він перебував на службі в канцелярії предводителя дворянства Сосницького

повіту, звідки у травні 1872 р. перевівся до Міністерства юстиції. В.Л. Модзалевський зафіксував його у проміжку між 1867 та 1881 рр. як колезького асесора. Але навряд чи це відповідає дійсності. У 1875 р. І.А.Лизогуб разом з братами здійснив розподіл батьківських маєтностей як колезький реєстратор. Згідно із затвердженим розподілом йому дісталася маєтність у с. Листвен з околицями, загалом понад 2.921 десятин. Завершив свій життєвий шлях І. А. Лизогуб у м. Тифлісі (сучасне Тбілісі) 14 липня 1906 р. [93, с. 5].

Наймолодший син А. І. Лизогуба Федір за інформацією В.Л.Модзалевського народився 6 листопада 1851 р.. Однак, при розподілі володінь між братами у 1875 р. Федір фігурував як малолітній. Згідно з формулярним списком про службу Ф. А. Лизогуба, складеному близько 1912 р., його вік становив 49 років. Така ж невідповідність має місце і в іншому його формулярному списку, датованому 1897 р. [18, с. 180]. Відтак, найбільш достовірним джерелом можна вважати записну книжку родів Дуніних- Борковських та Лизогубів, у якій зазначена дата народження Ф. А. Лизогуба – 6 листопада 1862 р.

Родоначальник третьої генеалогічної лінії роду С. Ю. Лизогуб у 1709 р. був, за інформацію В. Л. Модзалевського, значним військовим товаришем і підписувався як «товариш войскової чрезначальний». С. Ю. Лизогуб усе ж отримав чин бунчукового товариша раніше свого старшого брата Андрія – до 1715 р.. 9 червня 1732 р. С.Ю. Лизогуб претендував на посаду генерального бунчужного, однак, не був на ній затверджений [3, с. 8]. Причина полягала, скоріше за все, у тому, що генеральна старшина побоювалася зростання впливу роду Лизогубів, адже генеральним обозним вже був його брат Я. Ю. Лизогуб.

Достеменно відомо, що старші сини С. Ю. Лизогуба, як і батько, навчалися у Києво-Могилянській академії, а згодом одержали чини бунчукових товаришів. І. С. Лизогуб вже у 1731 р. мав чин бунчукового товариша [50, с. 294].

Іншого сина С. Ю. Лизогуба історики іменують Семеном, хоча у родинному колі та у приватному листуванні його зазвичай називали Симоном. З-поміж усіх представників цієї генеалогічної гілки С. С. Лизогуб залишив по собі найбільший масив джерел завдяки статусу прадіда М.В. Гоголя. Народився С.С.Лизогуб близько 1708 р., завершив богословський курс у Києво-Могилянській академії Станом на 1731 р. він був військовим товаришем Стародубського полку, що могло бути пов'язано з походженням дружини у першому шлюбі, в якому у нього були дочка Меланія та два сини – Іван та Петро. З 1742 р. В.Л. Модзалевський фіксував С. С. Лизогуба вже бунчуковим товаришем. Того ж таки року він обвінчався вдруге з дочкою колишнього переяславського полковника Василя Михайловича Танського[52, с. 323].

В. Л. Модзалевський зазначив, що у 1760 р. В. С. Лизогуб у чині бунчукового товариша володів землями і підданими у селах Слабині, Шестовиці, Друцьких, Золотинці, Ладинці, Козерогах, Гнилуші, Андріївці, Мокрих Величках, Янівці, Старому Білоусі, а також при Гуті Озерній [79, с. 106]. Але за нашими даними, В. С. Лизогуб був бунчуковим товаришем вже у грудні 1737 р., коли його піддані із с. Слабина побили збирачів провіанту для російського війська [68, с. 197].

Ще один син С. Ю. Лизогуба Костянтин залишив по собі доволі велику епістолярну спадщину, яка охоплювала 1741–1770 рр.. На цій підставі вдалося з'ясувати географію його проживання або перебування. Лише один лист був написаний у Городні 1764 р., а решта або з Бобровиці, або з Дроздовиці, де, напевно, К. С. Лизогуб також мав садибу. Як свідчить листування він мешкав у Бобровиці зі своєю дружиною Агафією Іванівною з роду Новицьких [30, с. 109].

У 1760 р. у власності бунчукового товариша К. С. Лизогуба перебували садиби з підданими у Дроздовиці, Івашківці, Осняхках, Кашпуровці, Новій Гуті, Александрівці, Полуботках, Півцях, Халявині, Седневі, гуті Александрівській, слободі Новій, Новій Гуті, рудні Суховирській та «біля

папірні» [, с. 106–107], а також, ймовірно, у Понорниці. Крім того, А.І. Лизогуб володіла спадковим двором у Лохвиці [43, с. 58].

Молодший син С. Ю. Лизогуба Петро народився близько 1726 р., адже згадувався 13-літнім прихожанином андріївського храму у 1739 р., у 1773–1774 рр. служив, як колись його старший брат Василь, у полковій лічильній комісії. Тільки на цей раз Чернігівській [26, с. 202].

Усі представники другого покоління цієї гілки роду Лизогубів активно займалися господарською діяльністю, намагаючись розширити та впорядкувати свої маєтності. У цьому відношенні вони співпрацювали з представниками генеалогічної лінії Я. Ю. Лизогуба. У суспільно-політичній сфері залишили слід В. С. Лизогуб та, можливо, П. С. Лизогуб (існує ймовірність, що інформація стосувалася його племінника), які служили, відповідно, у Київській та Чернігівській полкових лічильних комісіях. Третє покоління цієї генеалогічної лінії репрезентували передусім нащадки І.С. Лизогуба. В. Л. Модзалевський припускав ймовірність існування двох нащадків І. С. Лизогуба з однаковим іменем Іван, яких він називав відповідно старшим та молодшим [75, с. 13].

Щодо І. І. Лизогуба-молодшого відомо лише про наявність у нього дружини на ім'я Марина, яка була жива у 1796 р., і двох дітей. Натомість, про І. І. Лизогуба-старшого більше відомостей. У 1761 р. придбав у своєї бабусі Анни Юріївни Кондратьєвої (з князівського роду Святополк-Четвертинських) с. Кровне та хутір Лисишин, а у 1767 р. йому, як бунчуковому товаришу, належали 708 підданих в с. Кровне. Цікаво, що дружиною І. І. Лизогуба-старшого В. Л. Модзалевський вважав Євдокію, яка померла до 1808 р., народивши сина Миколу. Напевно, саме І. І. Лизогуба-старшого стосуються свідчення архівних джерел про військового, а згодом бунчукового товариша Івана Лизогуба [70, с. 88].

Про іншого сина І. С. Лизогуба, Василя, який народився близько 1740 р., відомо значно менше. В. Л. Модзалевський згадує його як відставного прапорщика, котрий станом на 1786 р. володів у 8 селах

Городнянського повіту 339 ревізькими душами. Точна дата смерті В.І.Лизогуба залишається нез'ясованою, але у 1796 р. він ще згадується власником с. Пересаж. Можна припустити, що саме в цьому населеному пункті знаходилася власна маєтність В. І. Лизогуба. До речі, с. Пересаж розташоване за кілька кілометрів від с. Семаків, де була головна маєтність І. С. Лизогуба.

В. І. Лизогуб обрав собі за дружину дочку капітана Марфу Яківну Каневцову, від якої, за інформацією В. Л. Модзалевського, у нього народився один син та четверо дочок. Помер він до 1815 р. [79, с. 108].

Найменше інформації збереглося про найменшого сина бунчукового товариша І. С. Лизогуба, який народився близько 1744 р. Олексій Іванович Лизогуб разом зі своїми старшими братами Іванами та Василем скаржився у 1772 р. на двоюрідного дядька – бунчукового товариша Я. І. Лизогуба за напад на їхні маєтності. У 1786 р. він як відставний прапорщик володів у 3 населених пунктах Городнянського повіту 241 ревізькою душею [89, с. 43].

Старший С. С. Лизогуба син Іван, який народився близько 1735 р., усе своє життя провів холостим у чині бунчукового товариша. Він був живий у 1770 р., коли відписував своєму батьку із с. Жеведь [49, с. 254]. Можна припустити, що він помер до 1780 р.

За інформацією В. Л. Модзалевського, П. С. Лизогуб народився близько 1736–1740 р., згадувався у 1760 р. холостим, мав чин бунчукового товариша і помер 19 серпня 1780 р. у с. Бурівка. Це твердження В.Л. Модзалевський підкріплював посиланням на метричні книги Чернігівського повіту за 1780 р. [79, с. 108].

У бунчукового товариша В. С. Лизогуба було четверо дітей. Син Андрія народився близько 1748 р. і був ще живий у 1760 р., мешкаючи разом з батьком в с. Андріївці.

Старший син К. С. Лизогуба Федір, який народився близько 1752 р., обрав військову кар'єру і у 1781 р. мав чин прапорщика. Після розподілу у 1772 р. маєтків батька, він отримав с. Бобровицю. Помер Ф. К. Лизогуб

26 квітня 1781 р. [50, с. 109].

Василь Костянтинович Лизогуб також народився близько 1752 р., на що звернув увагу ще В. Л. Модзалевський. Існує ймовірність, що це були двійнята. В. К. Лизогуб розпочав службу 21 лютого 1773 р. у чині військового товариша, але вже з 1774 р. отримав чин бунчукового. В. К. Лизогуб служив у 1780–1781 рр. асесором Комісії воїнських судів, а у 1785–1787 рр. – засідателем 1-го департаменту Верхнього земського суду Чернігівського намісництва. У 1786 р. його ще називали бунчуковим товаришем, а у 1787 р. вже колезьким асесором. Згодом В. К. Лизогуб обіймав посаду предводителя дворянства Городнянського повіту [52, с. 94].

Роман – третій син К. С. Лизогуба – народився близько 1755 р. і, як і старший брат Федір, обрав спочатку військову кар'єру. Він отримав від батька у 1772 р. с. Івашківка, а у 1781 р. згадувався у чині прапорщика. У 1782 р. він заповів свої маєтності (Івашківку та хутір Суховирський з околицями) брату В. К. Лизогубу та сестрі Анні Костянтинівні і помер у 1786 р. [65, с. 325].

На думку В. Л. Модзалевського, нащадок І. І. Лизогуба-старшого по імені Микола не залишив жодного сліду в документації. Утім, можна припустити, що згадані В. Л. Модзалевським Микола та Іван Миколайовичі Лизогуби, які не увійшли до загального розпису роду, можуть виявитися нащадками М. І. Лизогуба. У розпису В. Л. Модзалевського було тільки три Лизогуби з іменем Микола: син І. Я. Лизогуба, син І. І. Лизогуба-старшого, а також син В. К. Лизогуба. Першого можна одразу відкинути через дату його народження та психічне захворювання. Останній підходить на роль батька згаданих Миколи та Івана за датою народження, але, враховуючи високу смертність дітей В. К. Лизогуба та відсутність згадок про дорослого М.В. Лизогуба, кращим претендентом виявляється саме М. І. Лизогуб. Тобто, серед гіпотетичних претендентів з абсолютно рівними правами на роль батька згаданих Миколайовичів, він має пріоритет. Опосередковано на користь нашої думки свідчить той факт, що І. М. Лизогуб міг бути названий

на честь предка Лизогуба. І якщо у М. І. Лизогуба був батько та дід з іменем Іван по чоловічій лінії, то у М. В. Лизогуба був тільки дід Іван по лінії матері [79, с. 327].

Про нащадків І. І. Лизогуба-молодшого збереглося більше інформації. Скоріше за все, О. І. Лизогуб народився близько 1758 р., адже у 1783 р. він згадувався як 25-літній поручик Астраханського драгунського полку і мешкав у с. Кровне. Натоді він був одружений на дочці капітана Євдокії Іванівні Виродовій, яка народилася близько 1765 р.. Поручик О. І. Лизогуб у 1784–1786 рр. очолював Сумську дворянську опіку. У 1786 р. він ще залишався бездітним [93, с. 5].

Єдиним сином В. І. Лизогуба був Адріан, який народився 26 серпня 1786 р. у с. Пересаж. Свою кар'єру він розпочав 12 березня 1803 р. у Чернігівському повітовому суді і невдовзі отримав чин губернського, а 31 грудня 1806 р. – колезького регістратора. 30 квітня 1810 р. А. В. Лизогуба було звільнено з посади, але 15 березня 1811 р. він влаштувався на службу до Чернігівської казенної палати і 31 грудня 1812 р. отримав чин губернського секретаря. 7 жовтня 1814 р. А. В. Лизогуб перевівся до Чернігівської будівельної експедиції. У 1815 р. він володів 116 ревізькими душами, а у 1817 р. одержав чин колезького секретаря. В 1817 р. А. В. Лизогуба звільнили з посади у Чернігівській будівельній експедиції. Подальша його доля залишається нез'ясованою. Відомо лише, що у 1831 р. він був ще живий 79[, с. 112].

Син О. І. Лизогуба Яків народився близько 1774 р. У 1809–1812 рр. він служив засідателем суду в Євпаторії у чині губернського секретаря.

Якщо не брати до уваги Олексія, який у 1815 р. був губернським секретарем, збереглися дані лише про імена та роки народження інших нащадків О. І. Лизогуба. Іван-старший народився близько 1784 р., Іван-молодший – близько 1785 р., Варвара – близько 1770 р., Олександра – близько 1772 р., Євпраксія-старша – близько 1777 р., Євпраксія-молодша – близько 1786 р. Існує значна імовірність, що згадані діти помирали у

дитинстві. Виняток становив згаданий О. О. Лизогуб, який може виявитися батьком незазначеного В. Л. Модзалевським у розпису роду відставного поручика (1838) Олександра Олексійовича Лизогуба. Останній цілком може бути і братом О. О. Лизогуба, адже, В. Л. Модзалевський міг користуватися джерелом, в якому був зазначений вік усіх дітей О. І. Лизогуба, окрім Олексія. Враховуючи рік народження Євпраксії-молодшої, О.О.Лизогуб мав народитися після 1786 р., що дозволяє припустити і про народження у цей час його брата Олександра. Щоправда, вихід у відставку у чині поручика свідчить про залишення служби О. О. Лизогубом у ранньому віці (наприклад, О. В. Лизогуб став відставним поручиком у 23 роки) [68, с. 196].

Рід П. С. Лизогуба представляють три нащадки – сини Василь та Данило, а також дочка Марія. В. П. Лизогуб народився у 1774 р. 1791 р. він як 18-літній сержант лейб-гвардії Преображенського полку і власник Бурівки. Подальша доля В. П. Лизогуба залишається нез'ясованою, але станом на 1804 р. він вже числився померлим у чині капітана, Нащадків після себе капітан В. П. Лизогуб не залишив і обірвав рід С. С. Лизогуба по чоловічій лінії, адже його брат Данило помер ще у дитинстві. Про долю його сестри Марії відомо лише те, що у дитинстві вона була прихожанкою бурівського храму протягом 1788–1791 рр. [78, с. 145].

До цього ж покоління належали нащадки В. К. Лизогуба, щоправда, з високою смертністю у дитинстві. Відомо, що його найстарший син Петро помер у однорічному віці 10 вересня 1786 р.. Про другого сина Миколу знаємо лише дату його народження – 9 липня 1783 р. Слід відзначити, що його хресними стали віце-губернатор Федір Іванович Новиков та генеральша Марфа Василівна Рігельман. Оскільки у подальшому не траплялося згадок про М. В. Лизогуба чи його нащадків, вірогідно він також помер у дитинстві. Третій син В. К. Лизогуба по імені Гурій помер 30 січня 1796 р. «с воспи» у с. Бобровиці, коли йому було близько 6 років. Продовжив рід батька по чоловічій лінії Володимир, який народився 13 травня 1791 р. у с. Бобровиця, мав чин колезького регістратора, володів

маєтністю у с. Дроздовиці та помер до 1836 р. Від дружини на ім'я Анна він мав сина Олександра. Двоє дочок В. К. Лизогуба, Олена та Мавра, померли у с. Бобровиці ще у дитинстві – 22 липня 1782 р. та 26 січня 1796 р. відповідно [88, с. 142].

Продовжити рід Лизогубів по чоловічій лінії вдалося лише двом нащадкам, а саме – Адріану Васильовичу та Володимиру Васильовичу. З високою долею ймовірності рід вдалося також продовжити Миколі Івановичу і нащадкам О. І. Лизогуба. У цьому поколінні перервався по чоловічій лінії рід С. С. Лизогуба.

П'яте покоління можна умовно назвати «Гоголівським», адже номінально М. В. Гоголь належав саме до нього як правнук С. С. Лизогуба по жіночій лінії. У порівнянні з попередніми поколіннями до поля зору генеалогів потрапило вкрай мало осіб з прізвищем Лизогубів – лише четверо [52, с. 317].

Найбільше представників цього покоління мав з-поміж нащадків А. В. Лизогуб. Його рід по чоловічій лінії продовжив син Євграф, який народився 24 січня 1814 р. Він обрав військову кар'єру і у 1837 р. числився унтер-офіцером Низовського єгерського полку, а у 1845 р. – корнетом Кавказького козачого полку. Був живий у 1879 р. і тоді ж згадувався у чині ротмістра (1854–1879). У шлюбі з Катериною Минівною Є. А. Лизогуб виховував п'ятеро синів. У 1850-ті рр. Є. А. Лизогуб мешкав на Кавказі та Передкавказзі – спочатку у м. Шемахи, а згодом у м. Ставрополь [79, с. 120].

Єдиний син В. В. Лизогуба Олександр залишив більш помітний слід в історії. За даними В. Л. Модзалевського, він народився 12 лютого 1819 р. у с. Дроздовиця. Обрав військову кар'єру і розпочав службу 1 вересня 1836 р. як унтер-офіцер Чугуївського уланського полку. З 21 травня 1840 р. числився юнкером, а з 4 листопада того ж таки року – корнетом Бузького уланського полку. 30 жовтня 1841 р. був переведений до Чугуївського уланського полку. З 17 жовтня 1842 р. числився вже поручиком у відставці. Після цього розпочалася його громадська та господарська діяльність на Чернігівщині.

Старший син Є. А. Лизогуба Никандр народився 29 липня 1850 р. у м. Шемахи. Там само 21 жовтня 1851 р. народився і підстарший Сергій. Третій син Олександр народився 6 серпня 1854 р. вже у Ставрополі. Молодші сини Адріан та Семен народилися відповідно у 1861 р. та 1862 р. [79, с. 120]. Можна припустити, що А. Є. Лизогуб у 1908 р. служив у Києві помічником діловода Київського земельного банку.

Про нащадків О. В. Лизогуба відомо дещо більше. Його старший син Митрофан народився 3 вересня 1847 р. в с. Дроздовиця. Він зміг зробити кар'єру не тільки у військовій, але й у правоохоронній сфері. Освіту він здобув в Михайлівській Воронезькій військовій гімназії, а також пройшов протягом 1867–1869 рр. курс Чугуївського піхотного юнкерського училища. Військову службу розпочав з 1 липня 1866 р. юнкером 36-го піхотного Орловського генерал-фельдмаршала князя Варшавського графа Паскевича-Єреванського полку. 20 грудня 1866 р. М. О. Лизогуб був переведений до 20-го піхотного Галицького полку, а з 8 липня 1868 р. числився при 35-му піхотному Брянському генерал-ад'ютанта князя Горчакова полку [65, с. 184].

10 вересня 1869 р. М. О. Лизогуб отримав чин прапорщика, а з 1 травня 1871 р. згадувався вже як батальйонний ад'ютант. 1 липня 1871 р. він отримав поручика і 1 травня 1873 р. вийшов у відставку.

5 квітня 1891 р. М. О. Лизогуб вступив на службу до правоохоронних органів і відтоді до 1892 р. числився приставом 1-го стану Городнянського повіту [79, с. 120]. У 1898–1899 рр. розглядалося питання щодо призначення посиленої пенсії титулярному раднику М. О. Лизогубу як колишньому приставу 2-го стану Чернігівського повіту [46, с. 95].

Про брата М. О. Лизогуба Олександра відомо набагато менше. Він народився 23 липня 1851 р. у с. Дроздовиця і станом на 1890 р. був засідателем Городнянської повітової дворянської опіки у чині губерньського секретаря. На початку 1899 р. він перевівся у розпорядження городнянського справника, тобто пішов по стопах брата у сферу правоохоронної діяльності. До червня 1904 р. О. О. Лизогуб вже у чині колезького регістратора

згадувався на посаді поліцейського наглядача містечка Остер. Після звільнення він служив у штаті губернського правління і у 1905 р. порушив клопотання щодо переведення на службу до глухівської поліції вже у чині губернського секретаря. Ім'я його дружини залишається невідомим, але збереглися згадки про їхнього сина Володимира [67, с. 81].

Отже, рід Лизогубів був одним із найбільш численним з-поміж представників соціально-політичної еліти старої України. Його зародження та вихід на історичну арену відбувся за доби Української національної революції середини XVII ст. За доби Української козацької держави на межі XVII – XVIII ст. рід Лизогубів досяг найвищих щаблів в ієрархії посадових осіб. Надалі, протягом XVIII ст. Лизогуби продовжували входити до складу урядової та неурядової старшини, переорієнтовуватися на службу в імперських військових та цивільних структурах, претендувати на отримання російського дворянства. Чисельне зростання представників роду зумовило виокремлення окремих генеалогічних ліній роду. За імперської доби Лизогуби продовжили перебування в лавах дворянської спільноти Північного Лівобережжя, проте їхні життєві стратегії були пов'язані з вибором професійного шляху відповідно до особистих уподобань. З роду Лизогубів походило чмало відомих діячів як суспільно-політичної, так і соціогуманітарної сфери. Революційні події початку XX ст. зумовили поступовий відхід Лизогубів від активного суспільного життя, еміграцію за кордон і розчинення вже в радянському соціумі.

2.2. Роль Лизогубів у розвитку Седнева

Ймовірно, один із маєтків родини Самойловичів у Седневі, в якому жив І. С. Самойлович ще за полковникування у Чернігівському полку та відвідував в роки гетьманства, потрапив до Я.К. Лизогуба. Увагу до Седнева новопризначеного у 1687 р. чернігівського полковника міг привернути цікавий факт. Коли після Коломацької ради І. С. Самойлович

був усунутий від влади та відправлений у заслання до Тобольська, його дружина Марія Іванівна (у дівочтві Голуб) також мусила відбувати заслання, проте набагато ближче – у Седневі [37, с. 478]. Логічно припустити, що приглядати за виконанням вироку для М. І. Самойлович було доручено саме Я.К.Лизогубу як новому очільнику Чернігівського полку.

Таким чином, у 1688 р. Я. К. Лизогуб розпочав займатися облаштуванням своїх резиденцій у Чернігові та Седневі (муровані пам'ятки цивільної архітектури дійшли до нашого часу – чернігівський «Будинок Лизогуба» та седнівська «Кам'яниця Лизогуба» [41, с. 26]). Коштом Я.К. Лизогуба у 1690 р. було збудовано храм Різдва Пресвятої Богородиці у Седневі, до якого він подарував два коштовні Євангелія [94, с. 179].

Головною маєтністю генерального обозного С.Я. Лизогуба залишався Седнів, де мешкали за життя Я. Ю. Лизогуба та усі його нащадки [30, с. 159].

Нащадки перших поколінь роду Лизогубів продовжили утримувати Седнів у своїй власності та доклали значних зусиль до розбудови містечка. У 1819–1821 рр. І.І.Лизогуб виконував обов'язки ад'ютанта малоросійського генерал-губернатора М. Г. Рєпніна. Його зусиллями з 1830-х рр. родинний маєток у Седневі перетворився у мальовничий архітектурний ансамбль, який відвідало чимало видатних осіб, зокрема, вищезгаданий князь М. Г. Рєпнін [66, с. 293]. Після того, як Ілля Лизогуб успадкував Седнів, він перетворив його на осередок духовності та демократії, приваблюючи багатьох відомих людей своєю гостинністю та красою природи. У той час, коли Тарас Шевченко був засланий у солдати, Андрій Лизогуб допомагав йому таємно, передаючи гроші, фарби, папір та пензлі. Брати Лизогуби були також меценатами мистецтва, які самі розписували церкви у Седневі та Куликівці. У їх особі Т. Шевченко бачив не тільки меценатів, а й побратимів у мистецтві. Крім Т. Шевченка, до Лизогубів часто приїжджали інші відомі діячі культури, такі як художник Л. Жемчужников та письменник Л.Глібов [98, с. 101].

А. І. Лизогуб на початку 1840-х рр., перебрався до седнівської садиби

свого брата Іллі. Саме завдяки йому садибу відвідали Т.Г.Шевченко, Л.М. Жемчужников, Л. Ф. Лагоріо, Л. І. Глібов. А. І. Лизогуб підтримував зв'язки з родиною Репніних, Псьолами, Дуніними-Борковськими (через дружину та Глафіру Псьол), Галаганами [89, с. 53].

Садиба Лизогубів у Седневі залишилася у спільній власності нащадків А.І. Лизогуба. Відтоді вона була поділена на дві половини – «аристократичну», що належала І. А. Лизогубу, та «демократичну», де мешкали, перебуваючи в Седневі, Д. А. Лизогуб та Ф. А. Лизогуб [76, с. 119]. Щоправда, більшість часу у садибі мешкав відданий Д. А. Лизогубу дворецький, який, за наказом поміщика, переховував «подозрительных личностей», тобто революціонерів, яких розшукувала поліція. Д. А. Лизогуб на той час мешкав у маєтку Ф. А. Лизогуба у с. Куликівці [74, с. 82].

Саме завдяки Ф. А. Лизогубу седнівська садиба Лизогубів вціліла до нашого часу. 19 березня 1883 р. вона суттєво постраждала від пожежі. Згідно зі спогадами седнівського краєзнавця Д. Ю. Киселя, відбудова маєтку тривала близько шести років і завершилася у 1889 р. У цей час було огорожено парк, встановлено центральну в'їзду браму. Головний будинок садиби набув сучасного вигляду у стилі пізнього класицизму з рисами еkleктичної архітектури [68, с. 192]. За сприяння Ф. А. Лизогуба на території седнівської садиби було встановлено третій у світі та перший виготовлений на території України пам'ятник-погруддя Т. Г. Шевченку роботи М.О. Гаврилка. У літературі наводяться різні дати його встановлення: 1903 р. (О. Г. Сластіон), 1904 р. (Д. Ю. Кисіль) та 1905 р. (І. Ю. Стратілат) [84, с. 158].

Українофільські уподобання Ф. А. Лизогуба позначилися і на громадському житті Седнева, причому до культурно-просвітницької діяльності в містечку долучилася і його родина.

Ф. А. Лизогуб у 1889 р. після брата Іллі став попечителем земської школи в Седневі. Його доньки Олена та Єлизавета, незважаючи на свій юний вік, вже у 1904 р. навчали седнівських дітей у земській школі. 20 листопада

1904 р. на базі земської школи стараннями Ф. А. Лизогуба було відкрито 2-класне початкове училище Міністерства народної освіти, а у 1908 р. він порушив клопотання про відкриття у Седневі міського училища у зв'язку зі зростанням чисельності населення [85, с. 136].

Необхідно зазначити, що активну роль у громадському й культурному житті Седнева натоді відігравала і дружина Ф. А. Лизогуба Олександра Федорівна. Саме вона створила культурно-просвітницький осередок в Седневі, долучаючи до цього як місцеву інтелігенцію, так і всіх охочих до справи жителів містечка [96, с. 279].

Завдяки старанням О. Ф. Лизогуб та седнівської інтелігенції, у 1907 р. розпочав свою діяльність Народний будинок, в якому згодом також розмістилася бібліотека [95, с. 91].

Отже, основним фактором розбудови та розвитку Седнева протягом другої половини XVII – початку XX ст. стало перебування містечка у власності декількох поколінь родини Лизогубів. Завдяки новим власникам Седнів перетворився на помітний центр економічного та культурного життя. Справжній розквіт містечка відбувався протягом XIX ст., коли завдяки Лизогубам відбулася розбудова об'єктів виробничої та соціокультурної інфраструктури. Завдяки особистим якостям Лизогубів їх маєтки в Седневі відвідували численні представники української та російської літератури та мистецтва, в тому числі Т. Шевченко та Л.Глібов. Прикметно, що самі представники роду активно розбудовували містечко власним коштом та особисто долучалися до функціонування заснованих освітніх та культурницьких закладів.

2.3. Суспільно-політична діяльність представників роду Лизогубів

Одразу ж після виходу на історичну арену представники роду Лизогубів активно долучилися до суспільно-політичного життя Гетьманщини. Відтак усі види суспільно-політичної діяльності Лизогубів

можна поділити на участь у військових походах, політичних процесах, виконання дипломатичних та адміністративних доручень.

І. К. Лизогуб перебував у складі посольства гетьмана І. О. Виговського до московського царя Олексія Михайловича [1, с. 207]. Рік по тому, а саме 1 липня 1659 р., І. К. Лизогуб вже як полковник канівський був присутній серед старшини на чолі з «гетманом северским Григорьем Гуляницким», яка підписала у таборі під Конотопом звернення до «гетьмана Ивана Безпалого» із закликом останнього повернутися під булави І. О. Виговського. Таким чином можемо зробити висновок, що І. К. Лизогуб очолював Канівський полк під час Конотопської битви наприкінці червня 1659 р. На час укладання Переяславських статей 13 січня 1659 р. І. К. Лизогуб залишався полковником Канівським [2, с. 207, 265, 305–306].

І. К. Лизогуб перебував у війську Ю. Б. Хмельницького під час походу на Лівобережжя та облоги Переяслава у жовтні–листопаді 1661 р. У цей час він виконував доручення гетьмана щодо агітації серед населення Переяславського полку з метою його залучення на бік Ю. Б. Хмельницького. Після невдалої втечі І. К. Лизогуб остаточно перейшов на службу до лівобережного гетьмана та цілував хрест на вірність московському царю [4, с. 125, 332–333]

Друге полковництво І. К. Лизогуба в Каневі тривало недовго, тому що вже 3 серпня під м. Бужином, що знаходився за 21 км на північний схід від Чигирин, військо Я. С. Сомка зазнало нищівної поразки від об'єднаних сил Ю. Б. Хмельницького і кримських татар. Наступ правобережного гетьмана розвивався в напрямку м. Лубен Миргородського полку. Татарські загони «вторгалися й за Десну під Чернігів» вже восени 1662 р. [11, с. 21]. Відтак, Канівський полк повернувся під владу Ю. Б. Хмельницького у серпні 1662 р. Князь Г. Г. Ромодановський порадив полковнику І. К. Лизогубу поїхати з представниками місцевого населення до Ю. Б. Хмельницького в Чигирин аби умовити його перейти на бік царя.

Отримавши пірнач канівського полковника, І. К. Лизогуб став

помітною політичною фігурою і відіграв важливу роль у зреченні І.О. Виговського та протистоянні Я. С. Сомка з Ю. Б. Хмельницьким. Врешті-решт, через відстоювання інтересів цілісності країни та пошуку шляхів вирішення конфлікту між право- та лівобережним гетьманами, І. К. Лизогуб постраждав у невдалій дипломатичній грі 1662 р. Перший з Лизогубів, він зміг доступитися до одного з найвпливовіших урядів, за наказом Ю.Б.Хмельницького прийняв смерть разом з іншими козацькими старшинами, що бажали завершення кровопролиття [16, с. 294].

Слід наголосити, що Я. К. Лизогуб був наближеним до наказного гетьмана Я. С. Сомка і підтримував його політику. Таким чином, цілком логічно вбачати Я. К. Лизогуба серед прибічників наказного гетьмана Я.С. Сомка. У будь-якому випадку, військово-політична кар'єра Я. К. Лизогуба отримала поштовх якраз після Чорної ради в Ніжині.

Я. К. Лизогуб від самого початку перебував у політичному таборі Я.С.Сомка і негативно ставився до отримання булави лівобережного гетьмана І.М. Брюховецького. Цілком вірогідно, що після початку репресій І.М.Брюховецького проти «сомківців», Я. К. Лизогуб, небезпідставно побоюючись за своє життя, перейшов на територію Канівського полку. Логічно стверджувати, що захоплення у 1664 р. території Канівського полку військом І.М. Брюховецького зумовило пошук з-поміж місцевого козацтва надійного прибічника. У даному випадку, особа Я. К. Лизогуба виявлялася доволі примітною [2, с. 78].

У січні–лютому 1667 р. Я. К. Лизогуб саме як канівський полковник виконував дипломатичну місію від гетьмана І. М. Брюховецького у Москві, де отримав підтвердження дворянства [3, с. 96].

Згідно з дослідженнями В. В. Кривошеї, Я. К. Лизогуб, як канівський полковник, переймався питанням переходу мешканців Правобережжя на Переяславщину для постійного проживання. На нашу думку, Я. К. Лизогуб перейшов разом з усім Канівським полком на службу до правобережного гетьмана П. Д. Дорошенка тільки після вбивства І.М.Брюховецького у червні

1668 р. Варто підкреслити, що канівчанам набагато більше імпонувала особа П. Д. Дорошенка, який у 1665 р. був канівським полковником [51, с. 17, 21], ніж попереднього гетьмана. Можна також висловити припущення, що П. Д. Дорошенко та Я. К. Лизогуб добре знали один одного, можливо, навіть з часів Варшавського сейму 1661 р.

Про статус і повагу до Я. К. Лизогуба серед правобережних козаків свідчить також той факт, що у березні 1673 р. московська дипломатія бажала бачити його замість П. Д. Дорошенка «Заднепровским гетманом» [7, с. 97].

У 1673 р. Я. К. Лизогуб остаточно зневірився у майбутньому Правобережній Гетьманщині під протекторатом Османської імперії і навіть головував як наказний гетьман замість П. Д. Дорошенка на козацькій раді на р. Росаві, на якій вирішувалося питання щодо політичної орієнтації нового підданства Правобережного Гетьманату. Коли ж на початку 1674 р. І. С. Самойлович разом з Г. Г. Ромодановським вирушили на Правобережжя і ввели свої війська на територію Канівського полку, 9 лютого Я. К. Лизогуб присягнув на вірність лівобережному гетьману і царю московському [7, с. 271, 371].

Сподівання Я. К. Лизогуба на впливовий уряд після переходу на службу до І. С. Самойловича не виправдалися. Винагородою стало лише право оселитися на «вольных» і «пустовских» землях поблизу міста Конотопа Ніжинського полку, «ибо в то время пустовскія поля помежным жильцам занимать было кому хотя вольно» [57, с. 103]. Я. К. Лизогуб перегнав у нові володіння свої череди великої рогатої худоби і розпочав розширювати господарство, активно скуповуючи поблизу Конотопу ліси та водянні млини на берегах р. Сейму.

У квітні 1687 р., на підставі царського указу, І. С. Самойлович зібрав війська та разом з московською армією на чолі з князем В. В. Голіциним вирушив у Перший Кримський похід. Під час його 25 липня 1687 р. на «чорній» або загальній козацькій раді було обрано нового гетьмана генерального осавула І. С. Мазепу [17, с. 345]. Напевно, Я. К. Лизогуб

посприяв обранню І. С. Мазепи гетьманом, бо, отримавши булаву, він одразу фактично призначив Я. К. Лизогуба полковником чернігівським (без відома козаків Чернігівського полку) замість Г. І. Самойловича. Призначення відбулося до підписання того ж таки дня Коломацьких статей, адже в преамбулі цього документа Я. К. Лизогуб уже фігурує серед старшини й полковників Війська Запорозького. Повертаючись з-під Коломаку, Я. К. Лизогуб знав, що Г.І.Самойлович був позбавлений усіх своїх маєтностей. Відтак, новий полковник чернігівський вирішив закріпити за собою землі свого попередника за межами полку, тобто с. Соснівку Конотопської сотні Ніжинського полку, яка безпосередньо межувала з його володіннями. 17 серпня 1687 р. І.С.Мазепа підписав універсал про передачу с. Соснівки Я.К. Лизогубу [37, с. 104]. Інші володіння Г. І. Самойловича на території Чернігівського полку також перейшли до Я. К. Лизогуба чи перебували у власності самого гетьмана [15, с. 40–41].

Після перевороту в Москві у 1689 р. чернігівський полковник був задіяний І. С. Мазепою у таємних переговорах з польським королем. У 1694 р. Я. К. Лизогуб знову став наказним гетьманом, очоливши похід козацького війська на Очаків, Ганкушлі, Білгород та Перекоп [13, с. 405]. Особливо відзначився Я. К. Лизогубів під час облоги та штурму Азова у 1696 р., коли завдяки його військовому таланту і досвіду козаки відіграли вирішальну роль у взятті турецької фортеці.

Під керівництвом наказного гетьмана Я. К. Лизогуба сюди прибули «конных и пеших 15 000 человек» козаків Гадяцького, Лубенського, Прилуцького та інших полків. Натомість московські чиновники, які відповідали за постачання під Азов продовольства, значну його частину розікрали, «а котория мяса и рыб поставили и те самыя худыя и гнилыя» [13, с.93]. Напівголодні козаки, залучені до земляних робіт поблизу фортеці і втомлені безперспективністю облоги вирішили перехопити ініціативу й атакувати Азов.

Очоливши Чернігівський полк, Ю. Я. Лизогуб у межах України

перебував нетривалий час, оскільки у 1700 р. Петро I виступив на боці Північного союзу проти Швеції, що поклало початок Північній війні. У серпні того ж таки року гетьману І. С. Мазепі було доручено відрядити козацькі полки до театру військових дій. Корпус розташувався у Печерському монастирі під Ізборськом та Гдовом, здійснював успішні вилазки проти шведів в Естляндії й Ліфляндії [81, с. 28]. Чернігівський полк на чолі з Ю. Я. Лизогубом брав активну участь в цих подіях. Його син А.Ю.Лизогуб перебував у політичному таборі І. С. Мазепи, брав участь у Північній війні та повстанні І. С. Мазепи

Відомо, що у 1725 р. С.Ю.Лизогуб перебував у складі комісії по боротьбі з моровицею, а дещо пізніше був призначений наказним гетьманом на початковому етапі Гілянського походу [23, с. 32, 34].

У 1733–1734 рр., коли розпочалася війна за польську спадщину, С.Ю.Лизогуб перебував у складі козацького війська на території Речі Посполитої. Він був з-поміж тих представників козацької старшини, яких було розміщено на зимівлю у м. Гродно, у той час, коли у місті спалахнула моровиця. У 1734 р. С. Ю. Лизогуб помер і був похований, як свідчить «Лизогубівський літопис», у «Базиліанском кляшторі за Гродном» [24, с. 61].

Я. Ю. Лизогуб суттєво підвищив свій статус з-поміж козацької старшини. Однак, у березні 1724 р. його разом з генеральним осавулом було викликано до Санкт-Петербурга у справі П. Л. Полуботка, а після прибуття заарештовано [14, с. 57]. З-під караула Я. Ю. Лизогуба звільнили тільки у зв'язку зі смертю Петра I.

Я. Ю. Лизогуб також увійшов до Правління разом з генеральним суддею М. Т. Забілою та генеральним підскарбієм А. М. Марковичем [19, с. 288], але з-поміж останніх відігравав роль першої особи, репрезентуючи найвищий щабель так званої «козацької влади». Аж досамої смерті у 1749 р. Я. Ю. Лизогубу доводилося грати роль першого зперших як в очах козацької старшини Лівобережжя, так і для Сенату Російської імперії. Однак, повноти

влади та свободи дій Я. Ю. Лизогуб був позбавлений. На його плечі лягав тягар значних, але явно не визначальних справ управління Гетьманщиною у міжгетьманський період. І першочергово російська влада вимагала від генерального обозного вирішення всіх залежних від нього проблем, що виникли у зв'язку з війною за польську спадщину.

Під час відвідин імператрицею Єлизаветою Петрівною Києва у 1744 р. у козацької старшини виникли наміри щодо втілення у життя ідеї відновлення гетьманства. Вочевидь Я. Ю. Лизогуба можна вважати одним з лідерів руху за відновлення посади гетьмана на Лівобережжі. У 1740–1743 рр. Я. Ю. Лизогуб очолював кодифікаційну комісію, яка займалася впорядкуванням проєкту зводу законів Гетьманщини [28, с. 581].

Не менш важливим був внесок Я. Ю. Лизогуба в українську історіографію як вірогідного автора так званого «Лизогубівського літопису». Смерть Я. Ю. Лизогуба настала у Санкт-Петербурзі 24 січня 1749 р., коли він на чолі місії козацького уряду фактично домігся дозволу на обрання нового гетьмана [24, с. 202].

За імперської доби члени роду Лизогубів природно продовжили свою військову та цивільну службу в імперських структурах і брали участь у військових кампаніях, котрі Російська імперія вела протягом XIX ст. В.І. Лизогуб брав участь у Вітчизняній війні 1812 р. і закордонних походах російської армії. Під час Дрезденської баталії 1813 р. він був поранений у ліву ногу і отримав золоту шаблю. З 27 жовтня 1821 р. В.І. Лизогуб вже згадувався як полковник у відставці [71, с. 220]. У 1822–1825 рр. В.І. Лизогуб фігурував як ад'ютант князя М. Г. Рєпніна. У 1840-х рр. В.І. Лизогуба згадували як поміщика с. Коломийці Пирятинського повіту. Також відомо, що з 1858 р. він брав активну діяльність у підготовці селянської реформи 1861 р.. На той час В.І. Лизогуб входив до Чернігівського дворянського губернського комітету щодо облаштування та покращення побуту поміщицьких селян (1858–1859) як депутат від Чернігівського повіту [45, с. 212].

Брат В. І. Лизогуба Василь також обрав військову кар'єру. У складі лейб-гвардії Уланського полку приймав участь у боях під селом Рудки та Остроленками під час Польського повстання 1830–1831 рр. і був поранений у ліве передпліччя навиліт.

В останні роки свого життя А. І. Лизогуб, як і його брат Віталій, брав участь у підготовці селянської реформи. Він входив до Чернігівського дворянського губернського комітету щодо облаштування та покращення побуту поміщицьких селян (1858–1859), до складу якого був делегований від Сосницького повіту [89, с. 52].

У 1878 р., перебуваючи у чині колезького реєстратора, І. А. Лизогуб згадувався як один із очільників Чернігівського губернського тюремного комітету та член Чернігівського окружного суду. Він виконував обов'язки почесного мирового судді та брав участь у Чернігівському з'їзді мирових суддів, а також згадувався як голова Чернігівської межової палати [46, с. 97].

У 1870-х рр. М. О. Лизогуб долучився до земської діяльності. У 1878 р. він був обраний гласним від землевласників до Городнянського повітового земського зібрання [93, с. 6].

Другий син А. І. Лизогуба Дмитро, відомий революціонер-народник у 1870 р. був зачислений до Петербурзького університету. Спочатку він обрав математичний факультет, але через рік перейшов на юридичний. Незабаром в університеті він познайомився з радикально налаштованими студентами і приєднався до нелегального гуртка, що кардинально змінило його життєву позицію [59, с. 779].

Під час навчання в університеті Д. А. Лизогуб налагодив зв'язки з редакцією відомого революційного журналу «Вперед», що видавався у 1873–1877 рр.. У 1874 р. він був притягнутий до відповідальності за приналежність до революційного гуртка братів М. О. Жебуньова, В. О. Жебуньова та С. О. Жебуньова. Цього було достатньо, щоб його ім'я фігурувало у «Справі щодо пропаганди революційних ідей в Імперії» 1877–1878 рр. [87, с. 180], відомій як «Великий процес» або «Процес 193-х». На

ньому вирішувалася доля 193-х учасників «ходіння в народ», котрі були заарештовані за революційну пропаганду у 1873–1877 рр. Важливо, що обвинувачення збирало докази у справі Д. А. Лизогуба з 1873 р. Саме цим роком, зокрема, датований його лист до Д. І. Долгорукого, в якому Д.А. Лизогуб описував своє перебування у Флоренції. Решта доказової бази включала в основному листи різних осіб, завдяки яким було зрозуміло, що обвинувачений виділяв гроші на революційні справи, збирав нелегальну літературу, а також допомагав влаштовувати життя послідовникам народництва. До Д. А. Лизогуба зверталися, щоб він допоміг семінаристам, яких виключили з семінарії, і надав їм роботу в одному зі своїх маєтків [74, с. 83].

Восени 1876 р. Д. А. Лизогуб став одним з організаторів таємного товариства «Земля та воля». В Україні землевольці не створили груп або поселень, тут діяли лише окремі члени товариства – Д. А. Лизогуб та В.А. Осинський. У 1877 р. Д. А. Лизогуб був притягнутий до відповідальності у справі про таємний гурток «Унія» в Полтаві і звинувачений у поширенні заборонених видань. Цей гурток народницького спрямування, що виник у 1874–1875 рр., об'єднував демократичну настроєну інтелігенцію та студентів, які в літні місяці проводили агітацію на Полтавщині [87, с. 125–126]. Д.А. Лизогуб почав реалізовувати свою спадщину задля підтримки революційного руху і з цією метою здійснив низку фінансових операцій. Гроші для здійснення терактів він тримав за кордоном і передавав їх через управителя своїх маєтків В. В. Дригу. У липні 1878 р. Д.А.Лизогуб був заарештований в Одесі та ув'язнений до місцевої в'язниці. Його доля вирішувалася під час «Процесу 28-ми», який проходив в Одеському військово-окружному суді з 25 липня по 5 серпня 1879 р. До справи було, зокрема, долучено записку агента Куріцина щодо діяльності «гуртка Лизогуба». Свідчення керуючого маєтками Д.А. Лизогуба В.В. Дриги, який погодився співпрацювати з поліцією, не залишили суддям місця для сумнівів [74, с. 84]. Д. А. Лизогуб був засуджений до смертної кари

через повішення. На пропозицію врятувати своє життя проханням до імператора Олександра II про помилування він відповів відмовою. 10 серпня 1879 р. Д. А. Лизогуб був страчений разом з С.Ф.Чубаровим та І.Я. Давиденко [59, с. 779].

З 5 грудня 1883 р. Ф. А. Лизогуб приступив до служби у Чернігівському судово-медичному окрузі помічником секретаря. У зв'язку з цим 26 квітня 1884 р. він отримав чин колезького регістратора. 24 липня 1884 р. Ф.А. Лизогуб був звільнений з посади помічника секретаря, адже незадовго до цього був обраний депутатом до Чернігівського губернського дворянського депутатського зібрання від Городнянського повіту. На цій посаді він перебував до 22 травня 1887 р. [95, с. 89].

У травні 1887 р. Ф. А. Лизогуба було обрано кандидатом на посаду предводителя дворянства Городнянському повіту й затверджено на цій посаді 18 березня 1888 р. У «Календарі» Чернігівської губернії на 1888 р. він також фігурував як почесний мировий суддя Городнянського повіту разом із братом Іллею Ф. А. Лизогуб обирався почесним мировим суддею також у 1893, 1896 та 1899 рр.)

У травні 1890 р. Ф. А. Лизогуб був обраний предводителем дворянства Городнянського повіту на три наступні роки (опісля переобирався у травні 1893 р.; був звільнений за власним бажанням 5 серпня 1897 р.). Також він виконував обов'язки предводителя дворянства Чернігівської губернії з 19 січня по 6 березня, а також з 6 квітня по 12 травня 1895 р.

19 жовтня 1895 р. Ф. А. Лизогуба обрали почесним мировим суддею Лохвицького повіту (на цій же посаді його затверджували у 1896, 1899 та 1911 рр.). У формулярному списку зазначалося, що дійсний статський радник Ф.А.Лизогуб мав 1360 десятин родової землі в Городнянському повіті та 225 десятин придбаної землі у Лохвицькому повіті і два будинки у Києві та Чернігові [85, с. 136].

Відомо, що Ф. А. Лизогуб 18 березня 1897 р. отримав чин статського радника, а 6 грудня 1903 р. – дійсного статського радника. 22 червня

1890 р. він був нагороджений орденом св. Станіслава 2-го ступеня, 30 серпня 1893 р. – орденом св. Анни 2-го ступеня, 6 грудня 1895 р. – орденом св. Володимира 4-го ступеня, 8 квітня 1897 р. – срібною медаллю в пам'ять імператора Олександра III, 22 вересня 1897 р. – орденом св. Володимира 3-го ступеня, 26 червня 1909 р. – орденом св. Станіслава 1-го ступеня.

8 грудня 1901 р. Полтавське губернське земське зібрання 37-го чергового скликання обрало Ф. А. Лизогуба головою Полтавської губернської земської управи. На цій посаді він перебував 14 років і, як зазначив Д.І. Дорошенко, виявив «величезну здатність до праці, великий організаторський талант і широкий погляд на завдання земської самоуправи», а також «ширу прихильність до української культури» [84, с. 158].

16 лютого 1907 р. Ф. А. Лизогуб був затверджений попечителем Полтавського ремісничого училища. До речі, він же був одним з ініціаторів зведення в Полтаві будинку земства в національному стилі й пам'ятника І.П. Котляревському, фінансував видання його творів, сприяв відкриттю кількох музеїв, а також підтримував Миргородську художньо-промислову школу ім. М. В. Гоголя [96, с. 179]. У 1909 р. Полтаву з офіційним візитом відвідав імператор Микола II. Царя завели до Полтавського земського будинку і той був неприємно вражений чималою кількістю написів на стінах українською. Натомість Ф. А. Лизогуб пояснив Миколі II, що той перебуває в українському будинку, зведеному в серці України – у Полтаві, що українці дорожать своєю культурою, як дорогоцінною спадщиною своїх дідів, люблять і шанують свою мову і через те в цьому будинку скрізь українські надписи [84, с. 159].

У роки Першої світової війни великий князь Микола Миколайович Романов 1915 р. запросив Ф. А. Лизогуба стати членом Ради для введення земського самоврядування на Кавказі. Він погодився і майже два роки втілював у життя свій багаторічний досвід земського діяча у цьому регіоні.

За Тимчасового уряду Ф. А. Лизогуб, який належав до партії

октябристів, очолив відділ іноземних підданих Міністерства внутрішніх справ. Спочатку він був членом Особової міжвідомчої ради, а невдовзі очолив комісію, що розробляла новий порядок розгляду прохань іноземців про прийняття їх у російське підданство.

Після приходу до влади у 1918 р. гетьмана П. П. Скоропадського, Ф.А.Лизогуба було призначено на посаду міністра внутрішніх справ, а також виконувача обов'язків міністра пошт і телеграфу. Вже за тиждень Ф.А. Лизогуб очолив Раду міністрів Української Держави. Його здобутки в контексті українського державотворення на посаді отаман-міністра схарактеризовані у працях Р. Я. Пирога. За прем'єрства Ф. А. Лизогуба Українська Держава досягла помітних успіхів у стабілізації економіки й фінансів, утвердженні на міжнародній арені. Саме тоді було відкрито українські університети в Києві, Кам'янці-Подільському та Полтаві, створено мережу україномовних гімназій, Українську академію наук, Національний архів, Національну бібліотеку, Український драматичний театр, забезпечено видання україномовних підручників і запровадження української мови у шкільні програми. Ф. А. Лизогуб ніс основний тягар керівництва урядом Української Держави з 7 травня по 7 листопада 1918 р. Йому вдалося організувати злагоджену роботу членів Кабінету міністрів, функціонування урядового апарату, удосконалення інституту державної служби, структур місцевої адміністрації. Прем'єр поділяв ідеологію ліберальних реформ П.П. Скоропадського і намагався втілити їх у життя, сумлінно й відповідально працював на ниві державного будівництва. Його гаслом було «Робота, а не політика». За висновком Р. Я. Пирога, Ф. А. Лизогуб був типовим представником українського дворянства, людиною подвійної лояльності виразником територіального патріотизму. Після відвідин Криму у листопаді 1918 р. Ф. А. Лизогуб не зміг повернутися до Києва, а тому виїхав до Одеси. Через кілька днів, 14 листопада 1918 р. гетьман зініціював «тиху» відставку Ф. А. Лизогуба [83, с. 69–71].

Ф. А. Лизогубу вдалося уникнути переслідувань з боку слідчої комісії,

створеної Директорією 21 грудня 1918 р. для розслідування «злочинів П.Скоропадського» і виїхати до Королівства Сербів, Хорватів та Словенців. Там він і помер у 1928 р., будучи керівником канцелярії князя Миколи Миколайовича. Це найбільш розповсюджена у науковій літературі версія [84, с. 159].

Отже, представники роду Лизогубів брали активну участь у суспільно-політичному житті Гетьманщини протягом другої половини XVII – XVIII ст. Вони виявилися втягненими у громадянське протистояння між правобережним та лівобережним гетьманатом за доби Руїни. Перебування в тому чи іншому політичному таборі суттєво впливало на їх політичну кар'єру та майнове становище. Після встановлення політичної стабілізації в Гетьманщині Лизогуби переорієнтувалися на розбудову кар'єри вже під скіпетром Російської імперії, отримуючи впливові чини в козацькому війську, а згодом – і в російських імперських структурах. За імперської доби сутністю суспільно-політичної діяльності роду Лизогубів стали участь у військових кампаніях, виконання різноманітних адміністративних доручень, а відтак і побудова кар'єри. Емансипація суспільного життя в Російській імперії після реформ 1860-70-х рр. зумовила долучення представників роду Лизогубів до громадського життя у вигляді діяльності в органах місцевого самоврядування. Виняток у цьому плані становить лише постать Д. Лизогуба, котрий обрав тупиковий з погляду нашого часу шлях революціонера-народовольця, що спричинило його передчасну загибель. Натомість діяльність Ф. Лизогуба являла зразок еволюції типового імперського чиновника до українського державного діяча, проявом чого стала його активна участь у державному будівництві за доби Української держави гетьмана П. Скоропадського. Зрозуміло, поразка визвольних змагань зумовила відхід Лизогубів від активної суспільної діяльності.

РОЗДІЛ 3.

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ ЛИЗОГУБІВ

3.1. Сімейно-шлюбні стратегії представників роду Лизогубів

Важливою складовою повсякденного життя української соціальної еліти було формування сімейно-шлюбних стратегій, а на їх основі – родинних відносин із представниками соціально-політичної еліти Лівобережної України і російського дворянства. Встановлені на основі сімейно-шлюбної спорідненості взаємовигідні відносини дозволяли Лизогубам успішно будувати службову кар'єру, знаходити підтримку в реалізації громадських починань і здобутті нових маєтностей

Дружиною Я. К. Лизогуба була Агафія Баран. Вірогідно, вона походила з козацького роду, представники якого мешкали на Чернігівщині. Скоріше за все, Барани увійшли до кола козацької старшини через родинні зв'язки з Я.К. Лизогубом, проте загалом цей рід залишається темною плямою у генеалогічних трансмісіях Лизогубів. Водночас, слід наголосити, що Я. К. Лизогуб заповів свої маєтності саме дружині Агафії, що відображає її роль у родинному середовищі [69, с. 46].

Син Я. К. Лизогуба Юхим у 1673 р. одружився на дочці правобережного гетьмана П. Д. Дорошенка Любові. На цьому шлюбі наполіг саме П.Д. Дорошенко, адже генеральний осавул Я. К. Лизогуб мав спочатку на меті породичатися із заможним переяславським полковником Р.Г. Дмитрашкою-Райчею. Та коли Я. К. Лизогуб приїхав до гетьмана задля дозволу одружити свого сина на дочці лівобережного полковника, П.Д.Дорошенко почав його відмовляти [73, с. 233].

Відомо, що Ю.Я. Лизогуб мав п'ятьох сестер, що засвідчує заповіт Я.К.Лизогуба, укладений у 1698 р. Старшою сестрою напевне була Наталія, а підстаршою – Євдокія, Марія Домнікія, Пелагея. Цікаво, що ідентифікувати їх за іншими джерелами наразі неможливо, адже ми невідомо, чи були вони заміжніми, чи залишалися дівицями до 1702 р. Помітний слід в історичних

документах саме як дочка Я. К. Лизогуба залишила Марія, котра стала дружиною Степана Івановича Бутовича (? – 1717). Родичання з Бутовичами було вигідним для Я.К.Лизогуба, адже цей рід вважався «шляхетно урожоним» [79, с. 122].

Ще одна сестра, Домнікія, відома через свій шлюб із сином корсунського полковника Андрієм Федоровичем Кандибою (? – 1730), який увійшов в історію як конотопський сотник (1698–1707; 1723) та генеральний суддя (1729–1730) [49, с. 22]. Наймолодшою сестрою Ю. Я. Лизогуба була Пелагея, яка стала дружиною сотника домонтовського (1689; 1692), а згодом переяславського полковника (1706–1715) Степана Івановича Томари (? – 1715). Останній вважався «дворянином» гетьмана І. С. Самойловича.

Станом на 1694 р. А. Ю. Лизогуб вже був одружений на дочці стародубського полковника М. А. Миклашевського Прасковії [52, с. 101]. Цей шлюб було укладено явно з розрахунку на збільшення статків А.Ю.Лизогуба.

С. Ю. Лизогуб як колишній представник генеральної старшини вирішив породичатися з І. І. Скоропадським, котрий натоді виконував тоді обов'язки генерального осавула (1701–1706). Це було перспективне родичання, задовго до того, як він став гетьманом. Відомо, що на честь шлюбу С. Ю. Лизогуба та Ірини Іванівни Скоропадської у 1703 р. було складено епіталамійон «Аполлон Сарматський» (до нашого часу текст твору не віднайдено) [51, с. 14]. Логічно, що шлюб було укладено не пізніше вказаного року, а скоріше за все близько 1702 р. – ім'я Ірини вже згадувалося у поминальному списку, переданому натоді на Афон.

Євдокія Андріївна Лизогуб була старшою дочкою А. Ю. Лизогуба і народилася до 1702 р. [5, с. 55]. У першому шлюбі вона була за Якимом Федоровичем Кулябкою (? – до 1735), котрий служив у Генеральній військовій канцелярії, станом на 1723 р. був військовим товаришем, а у 1724 р. – лубенським полковим комісаром, у 1724–1725 рр. він став бунчуковим товаришем, Після смерті першого чоловіка Євдокія Андріївна

Лизогуб вийшла заміж за ічнянського сотника Григорія Андрійовича Стороженка (? – 1745) [47, с. 311].

Тетяна Андріївна Лизогуб у першому шлюбі поріднилася з бунчуковим товаришем Тимофієм Лук'яновичем Жоравкою (? – до 1731) – сином стародубівського полковника. У шлюбі з Т. Л. Жоравкою у Тетяни Андріївни Лизогуб народилося двоє синів. Старший Іван Тимофійович Жоравко (? – після 1792) у 1765–1781 рр. обіймав посаду генерального осавула і входив до складу Другої Малоросійської колегії у 1771–1782 рр. Молодшим був Антон (? – до 1781), який мав чин бунчукового товариша і був одружений на дочці військового канцеляриста Уляні Петрівні Даровській.

Другим чоловіком Тетяни Андріївни Лизогуб, за даними В.Л.Модзалевського, станом на 1739 р. був капітан Мекленбурзького корпусу Бальтазар-Леонард Ланкау або ж Ланковий (? – до 1744), а третім – Василь Іванович Венюков або Войніков (? – після 1746) [79, с. 43].

Про життєвий шлях третьої дочки А. Ю. Лизогуба Олени збереглося найбільше подробиць. Першим її чоловіком став писар Генерального військового суду Іван Васильович Пиковець (? – 1751). У шлюбі з ним Олена Андріївна народила 3 липня 1742 р. дочку Марфу. Другим чоловіком Олени Андріївни виявився молодший за неї бунчуковий товариш Данило Петрович Требинський (1728–1785). У подружжя народився син Максим (1756 – ?), який у чині військового товариша 10 березня 1780 р. [59, с. 239].

Четвертою дочкою А. Ю. Лизогуба була Марія, яка народилася за інформацією В. Л. Модзалевського, близько 1714 р. Згідно з розподілом батьківських володінь їй діставалася частина села Крапивна та Погребки. Її чоловіком був Петро Васильович Валькевич (1687–1758), який у 1709 р. згадувався як значний товариш Стародубського полку, у 1714 р. – як канцелярист ГВК, а у 1715–1721 рр. – як значний військовий канцелярист. Згодом він був одним з реєнтів Генеральної військової канцелярії, однак був звільнений у 1728 р. через звинувачення у підробці універсалу. У 1734 р. та 1740 р. П. В. Валькевич фігурував у джерелах як бунчуковий товариш, а з

1741 і до самої смерті у 1758 р. виконував обов'язки одного з двох генеральних осавулів [50, с. 163]. У шлюбі з Марією Андріївною П.В. Валькевич мав тільки одну дочку Софію (? – після 1781), яка вважалася грамотною. Слід згадати також про гіпотетичну п'яту дочку А.Ю. Лизогуба на ім'я Агафія, яка мала бути найстаршою з-поміж усіх його дітей.

Я. Ю. Лизогуб був одружений на дочці переяславського полковника Івана Івановича Мировича Феодорі (? – 1738). Дочка генерального обозного Олена Яківна стала дружиною остерського сотника, Анна Яківна у другому шлюбі – абшитованного полкового судді та колишнього кропив'янського сотника. Я. І. Лизогуб був пов'язаний через першу свою дружину з гетьманським родом Апостолів, а через другу – з гетьманським родом Розумовських [24, с. 69, 114, 212].

Представникам другого покоління цієї гілки роду Лизогубів вдалося породичатися з козацько-старшинськими родами Кондратьєвих (а через них і з князями Святополк-Четвертинськими), Танських, Кочубеїв (а через них з гетьманським родом Апостолів), Новицьких, Горленків, Сулим, Афендиків, Стаховичів та, можливо, Савичів, Туранських, Гамалій. Документи свідчать про наявність у С. С. Лизогуба двох дружин і відсутність П. С. Лизогуба спадкоємців.

І.С. Лизогуб був одружений з дочкою сумського полкового обозного Михайла Андрійовича Кондратьєва Катериною. У 1751 р. дружина І.С. Лизогуба згадувалася як удова [79, с. 43].

Старша сестра бунчукового товариша В. С. Лизогуба Уляна народилася 4 березня 1740 р. Від батька їй упосаг дісталися маєтності у селах Слабині, Шестовиці, Золотинці, Ладинці, Янівці та Друцькому. Вона вийшла заміж за салтиково-дівицького сотника Лаврентія Яковича Селецького (бл. 1732 – після 1778), який у 1778 р. згадувався вже у чині полковника. Уляна Василівна померла 11 лютого 1814 р. і була похована у Чернігівському Селецькому монастирі [57, с. 123].

Друга дочка В. С. Лизогуба Анна стала першою дружиною надвірного

радника Григорія Йосиповича Закревського. Чоловіком молодшої дочки Марфи став генерал-майор Олександр Іванович Рігельман. Оскільки він у своїх історичних студіях користувався документами роду Лизогубів, певно, саме В. С. Лизогубу дісталася більша частина фамільного архіву [86, с. 12].

Дружиною О. І. Лизогуба була дочка возного Ірина Іванівна Савич (її приналежність до козацько-старшинського роду Савичів достовірно не встановлена), у шлюбі з якою він виховував чотирьох синів та чотирьох дочок.

Найбільш відомою з-поміж нащадків С. С. Лизогуба була його молодша дочка Тетяна – бабуся М. В. Гоголя, котра вийшла заміж за Опанаса Дем'яновича Гоголя- Яновського [52, с. 296].

Дочки В. Я. Лизогуба також змогли вдало вийти заміж. Анастасія Василівна стала дружиною ротмістра А. Г. Закревського (його дід був одружений на сестрі гетьмана К. Г. Розумовського), а Євдокія Василівна – титулярного радника з роду Ломтевих. Про їхню молодшу сестру Богдану (Феодосію), котра стала дружиною прилуцького повітового предводителя дворянства Д. С. Горленка, вдалося виявити інформацію, згідно з якою у 1819 р. вона разом з чоловіком відвідувала Михайлівський храм у с. Заїзд у віці 22 років. Враховуючи той факт, що старшій дитині у цьому шлюбі (Марії) тоді вже виповнилося років, можна припустити, що Богдана (Феодосія) Василівна народилася близько 1796 р. Слід також відзначити вдалі шлюби дочок С. Ю. Лизогуба, які стали дружинами вороньківського (Марфа) та любецького сотників (Ірина), а також полтавського полковника (Анастасія) [89, с. 55].

Дружиною В. К. Лизогуба стала дочка колезького асесора Анна Іванівна Маркович, яка померла 24 серпня 1804 р. у Санкт-Петербурзі, залишивши чоловікові п'ятьох дітей. Р. К. Лизогуб одружився на дочці бунчукового товариша Агафії Йосипівні Лисенко, але дітей не мав.

Анна Костянтинівна Лизогуб стала дружиною генерал-майора Павла Якимовича Сахновського (бл. 1745 – до 1814). Відомо, що у 1772 р. їй

дісталася маєтність у слободі Олександрівці. Вона була ще жива у 1814 р. [79, с. 109].

Дочка І. І. Лизогуба-молодшого Анна народилася близько 1766 р. У 1783 р. вона згадувалася заміжньою за прем'єр-майором Прокопом Івановичем Сандером (Зандером). Останній у 1790 р. згадувався як предводитель Сумської дворянської опіки. Йому належали лише 13 ревізьких душ, але його молода дружина одержала у посаг 148 душ, відтак П. І. Сандер зміг потрапити до категорії заможних землевласників [98, с. 103].

Дружиною А. В. Лизогуба була представниця давнього козацько-старшинського роду Єлизавета Василівна Мокрієвич – дочка колишнього військового канцеляриста, а згодом поручика.

Дочка В. І. Лизогуба Уляна народилася близько 1774 р. Вона вийшла заміж за колезького регістратора Якова Івановича Рашевського і була його другою дружиною. Про інших дочок відомі лише їхні імена та роки народження [88, с. 129].

В. Л. Модзалевський припустив, що найстарша дочка В.К. Лизогуба (з тих, що вижили) Уляна могла бути дружиною поміщика с. Нижнього Стародубського повіту колезького асесора Михайла Семеновича Миклашевського. Вона була ще жива у 1846 р. Ще одна дочка на ім'я Варвара двічі виходила заміж. У першому шлюбі вона була дружиною підполковника Олександра Павловича Білецького-Носенка (бл. 1785 – до 1833), а у другому – колезького асесора Кирила Івановича Танського (1790 – ?). Відомо, що у 1847 р. Варвара Василівна ще була жива і мешкала у с. Будище [79, с. 85].

Ще одна дочка В. К. Лизогуба Євдокія відома через свій шлюб з таємним радником Василем Васильовичем Кочубеєм (1784–1844). Прожила вона вкрай мало – народилася Євдокія Василівна 23 серпня 1793 р., а померла 7 березня 1815 р. у Києві, де була похована під церквою на Аскольдовій могилі.

Відомі імена двох дочок А. В. Лизогуба – Софія (1811) та Марфа

(1812). Старша стала дружиною співробітника Чернігівського совісного суду губернського секретаря Павла Осиповича Мокрієвича, вдруге породичавши рід Лизогубів з Мокрієвичами.

Щодо сімейного життя О. В. Лизогуба, відомо, що він одружився на дочці колезького асесора Варварі Іванівні Бороздні [65, с. 118], від якої мав двох синів і трьох дочок.

За інформацією В. Л. Модзалевського, М. О. Лизогуб був одружений на дочці колезького асесора Анні Аполлонівні Власенко. Однак, станом на 1904 р., коли М. О. Лизогуб вже вважався померлим, як його удова фігурувала представниця дворянського роду Базилевичів [79, с. 120]. Отже, можна дійти висновку, що М. О. Лизогуб був одружений двічі, але від якої дружини він мав єдиного сина Василя встановити не вдалося.

Старша сестра М. О. Лизогуба Анна, яка народилася 10 червня 1843 р. у с. Дроздовиця, стала дружиною штабс-ротмістра у відставці та чиновника з особливих доручень при Чернігівській казенній палаті Андрія Івановича Рашевського (1827–1876). Підстарша сестра Варвара, яка народилася 1 серпня 1850 р. у с. Ваганичі, стала дружиною сина штабс-ротмістра Олександра Івановича Силича (1834 – ?), а молодша Надія, яка народилася 19 травня 1854 р. у с. Дроздовиця, – Петра Миколайовича Ждановича (1849–1895) [68, с. 80].

П. С. Лизогуб у 1774 р. у віці 34 років уже одруженим на 18-річній дочці бунчукового товариша Євдокії Василівні Комаровській. Їхній шлюб було укладено в лютому 1772 р., про що свідчать і листи молодят за 1773 р. до С. С. Лизогуба. У 1774 р. у подружжя народився первісток на ім'я Василь, у 1778 р. – дочка Марія, а у 1779 р. – син Данило [75, с. 17].

Дочка Я. І. Лизогуба Олена стала дружиною кровного родича – бунчукового товариша Івана Дем'яновича Бутовича, мешкала з чоловіком у с. Солонівка і померла між 1791 – 1804 рр.; Євдокія вийшла заміж за бунчукового товариша та чернігівського повітового скарбника Василя Леонтійовича Булавку. Натомість дочки Я. Г. Лизогуба відзначилися більш

вдалим заміжжям: Анна стала дружиною князя П. І. Кейкуатова і померла між 1809–1812 рр., а Тетяна – золотоніського сотника Я. М. Лукашевича [79, с. 224].

Другою дружиною І. Я. Лизогуба була Євдокія Петрівна Бутович (1796–1872), надмогильна плита якої зберігається на цвинтарі Воскресенського храму у Седневі. Марфа Яківна вірогідно була близнючкою брата Петра. Разом зі своїм чоловіком П. І. Александровичем вона мешкала у с. Велика Круча, що належало невістці і одночасно небозі Марфи Яківни – Марії Давидівні Горленко. Олександра Яківна була дружиною надвірного радника П. І. Римші. У сповідній книзі седнівської Георгіївської церкви за 1812 р. О. Я. Римша згадувалася як 24-літня вдова з трьома дітьми: сином Тимофієм 4 років і дочками Марією у віці 5 років та Дарією у віці 3 років. Катерина Яківна 12 листопада 1814 р. стала дружиною Д.А.Дуніна-Борковського, який у свій час виконував обов'язки городнянського повітового предводителя дворянства. Клавдія Яківна стала у 1823 р. дружиною статського радника І. Я. Світа [79, с. 570].

Представники п'ятого покоління цієї гілки роду Лизогубів обирали собі у шлюбні партнери в основному членів дворянських родів. З-поміж нащадків І.Я. Лизогуба тільки дочки Софія та Феодосія залишалися незаміжніми, а з п'яти синів – тільки два старших не мали спадкоємців. Найбільш вигідними шлюбами можна вважати родичання з графами Гудовичами та отриманий генеалогічний зв'язок з наближеним до імператора дипломатом А. А. Жерве. Також варто зафіксувати найбільшу кількість шлюбів між кровними родичами: І. І. Лизогуба з Є. І. Гудович (двоюрідного племінника з тіткою), а також А.І.Лизогуба з Н. Д. Дунін-Борковською (дядька з двоюрідною племінницею). У цьому ж поколінні, переступивши через кровне родство, породичали своїх дітей дві представниці роду Лизогубів. Йдеться про шлюб між онуками Якова та Василя Лизогубів (дітьми, відповідно, Марфи Яківни Александрович та Феодосії Василівни Горленко) [89, с. 49].

І. І. Лизогуб у 1818 р. одружився з дочкою фельдмаршала І.В. Гудовича Єлизаветою, яка доводилася йому двоюрідною тіткою, щовикликало скандал у родині Гудовичів. Тільки тоді фельдмаршал дізнався, що його дочка Єлизавета ще у 1812 р. закохалася у І. І. Лизогуба, який доводився їй двоюрідним племінником, і це почуття було взаємним. Розуміючи, що батько не може дозволити подібний шлюб, вона таємно зустрічалася з І.І. Лизогубом протягом 1812– 1818 рр. За цей час Є. І. Гудович намагалася знайти підтримку у родичів – брата Андрія (у якого І. І. Лизогуб був певний час ад'ютантом), атакож дядька по матері Льва Кириловича Розумовського (сина гетьмана). Вони висловилися проти цих відносин, але не розповіли графу І.В. Гудовичу про наміри його дочки. Коли ж старий фельдмаршал таки дізнався про цей роман, він позбавив дочку більшої частини спадку, переписавши свій заповіт. Тим не менше, згодом І. В. Гудович змирився з вибором дочки, надавши на весілля 20000 рублів [91, с. 4].

О. І. Лизогуб одружився на дочці російського дипломата дійсного статського радника Андрія Андрійовича Жерве Єлизаветі. Весілля відбулося 8 січня 1830 р. в Інженерному або Михайлівському замку в Санкт-Петербурзі.

Дочка П. Я. Лизогуба Марія вийшла заміж за відставного капітана Федора Івановича Остроградського і породичала рід Лизогубів з козацько-старшинським родом з Полтащини вдруге після лінії А. Ю. Лизогуба. Вона померла до 1829 р. бездітною. Друга дочка П. Я. Лизогуба Катерина стала дружиною полковника Єгора Івановича Мазаракія і мешкала разом з чоловіком у с. Талалаївці Роменського повіту.

Дочка О.І.Лизогуба Софія володіла французькою мовою, тобто отримала гарну освіту. Її чоловіком згодом став Олександр Генріх фон Фок (1819–1894). Дочки В. І. Лизогуба Варвара та Єлизавета вийшли заміж за представників родів Савичів та Ілляшенків [79, с. 119–121].

7 січня 1870 р. у Харкові було укладено шлюб між І. А. Лизогубом та Софією Вікторівною Баршевською. Контакт І. А. Лизогуба з родиною

Баршевських міг бути пов'язаний з професійною діяльністю. Майбутній тесть, статський радник Віктор Іванович Баршевський, служив товаришем голови Чернігівської палати цивільного суду, а також був одним з авторів судової реформи в Російській імперії. Він входив у 1862 р. до складу «Редакційної комісії», що була створена при Державній канцелярії [92, с. 4–5].

9 лютого 1881 р. Ф. А. Лизогуб у Петербурзі одружився з Олександрою Федорівною Левіц, яка народила йому трьох доньок – Олену, Єлизавету та Віру. Щоправда, Г. О. Милорадович називає ще доньку Анну, а В.Л. Модзалевський Софію [62, с. 121], які, вочевидь, померли ще у дитинстві.

Сімейно-шлюбні стратегії роду Лизогубів відповідали панівним уявленням еліти про обрання вдалої партії. Визначальними мотивами при обранні шлюбного партнера виступали багатство, знатність і впливовість родини. На етапі існування Української козацької держави переважали випадки укладання шлюбів із представниками козацько-старшинського кола. Натомість за імперської доби почастишали випадки родичання з представниками російської аристократії та інших суспільних верств. Окремі випадки укладання шлюбів всередині родини між представниками різних гілок роду Лизогубів слід трактувати як бажання зберегти і примножити родові статки і маєтності.

3.2. Культурно-мистецька та благодійницька діяльність представників роду Лизогубів

Благодійництво представників роду Лизогубів, як й інших репрезентантів вітчизняної соціально-політичної еліти, полягало насамперед в участі у соціально значимих проектах гуманітарного спрямування. Благодійна діяльність у ХІХ ст. передбачала опіку над закладами освіти, культури, будівництво і облаштування культових споруд. На відміну від

громадської, благодійницька діяльність передбачала фінансування проектів коштом замовника. Дотичним до благодійництва було також збирання предметів старовини і влаштування загальнодоступних музеїв. Поряд із тим, і самі представники роду Лизогубів були дотичні до культурно-мистецької діяльності, оскільки деякі з них увійшли в історію як талановиті митці.

У Чернігові досі побутує думка, що саме у пам'ять про загиблих в Азовському поході 1696 р., а також померлого 9 серпня 1698 р. Я.К.Лизогуба, онуки останнього Яків та Семен Лизогуби власним коштом звели у Чернігові Катерининську церкву, освячену в 1715 р., але вона не знаходить документального підтвердження.

Насправді бунчуковий товариш С. Ю. Лизогуб звів власним коштом Катерининський храм у Чернігові [97, с. 113], який вважається шедевром козацького бароко, що зберігся до наших днів. Він зміг через вигідні сімейно-шлюбні відносини примножити земельні володіння, зберегти їх та передати нащадкам, яких було щонайменше вісім за інформацією В.Л. Модзалевського – п'ять синів і три дочки (за нашим припущенням, дочок було також п'ять). Варто підкреслити, що С. Ю. Лизогуб та його дружина постійно підтримували стосунки з дітьми шляхом листування [30, с. 111], що свідчить про згуртованість родини.

О. М. Лазаревський стверджував, що А. Ю. Лизогуб був фундатором головного собору Конотопа – кам'яної церкви Різдва Богородиці. Проте, як відомо, мурований храм з'явився у період з 1739 по 1745 рр., а попередній дерев'яний собор Різдва Богородиці згорів у 1725 р. Таким чином, А.Ю. Лизогуб за життя лише був свідком знищення дерев'яного храму і, вірогідно, доклав зусиль до його відновлення у камені [57, с. 120].

Я. І. Лизогуб залишив по собі переклади художніх творів з німецької та французької [, с. 240]. Зокрема, йому належать «Порівняння Петра Великого з Карлом Великим» (Wackerbarth, Санкт-Петербург, 1809), «Артур і Софронія, або Кохання і таємниця» (Графиня де Жанліс, Санкт-Петербург, 1807), «Пажі герцога Вандомського» (Дюпаті та Діелафуа, Санкт-Петербург,

1813), «Удаваний Станіслав» (А. Дюваль, Санкт-Петербург, 1818), «Альберт, або Стратноверська пустеля» (Пані Гельм, Орел, 1822) [89, с. 48].

І. І. Лизогуб вважається автором першої віолончельної сонати романтичного стилю, виданої у Німеччині (у Дрездені) між 1821 р. і до 1827 р. Є свідчення про участь О.І. Лизогуба разом з І. І. Лизогубом у концерті в 1804 р. в Московському університетському благородному пансіоні, де О.І.Лизогуб грав на клавикорді. Це дозволило А. В. Сікорській стверджувати, що він отримав першу освіту саме у цьому навчальному закладі. Вона також відзначила, що саме в цей період О. І. Лизогуб проявив здібності як композитор – тоді з'явилися його фортепіанні варіації на теми українських пісень «Ой ти, дівчино гордая», «Да була ж у мене жінка», «Не ходи, Грицю, на вечорницю» [90, с. 120].

А. І. Лизогуб займався живописом на аматорському рівні. Копії його картин нині представлені в одному із залів головного будинку садиби Лизогубів у Седневі. Захоплення А. І. Лизогуба живописом стало стало прецедентом для допомоги Т. Г. Шевченку на засланні. Саме А. І. Лизогуб надсилав йому на початку 1848 р. фарби, олівці та папір. Відтак, А.І. Лизогубу належить важливий внесок у художню творчість Кобзаря протягом перших років заслання. Він також залишив помітний слід в історії української літератури, адже саме у нього зберігалися рукописи творів Т.Г. Шевченка, зокрема завершена у Седневі редакція поеми «Наймичка» [20, с. 311].

Родина Лизогубів мала значний вплив на культурне життя України в ХІХ ст., зокрема на розвиток літератури та мистецтва. Один з найвідоміших українських поетів Тарас Шевченко був добре знайомий з родиною Лизогубів, і відвідував їх маєток у Седневі. Шевченко був другом дітей Лизогубів і часто писав про них у своїх листах та віршах. Родина Лизогубів також допомагала Шевченку у випуску його першої збірки віршів «Кобзар» [93, с. 4].

Інший видатний український письменник Микола Гоголь також мав зв'язки з родиною Лизогубів. У 1830-х роках Гоголь був частим гостем у їхньому маєтку в Седневі, і його роман «Мертві душі» частково був заснований на реальних подіях, які відбулися в Седневі. У своїх листах до Лизогубів Гоголь описував свої творчі плани та звертався до них з проханнями про допомогу в пошуку матеріалів для своїх творів [96, с. 278].

Леонід Глібов, український художник, ілюстратор та відомий байкар, також мав зв'язки з родиною Лизогубів. У 1860-х роках він працював над ілюстраціями до видання творів Гоголя, яке видавали Лизогуби. Глібов також ставився дуже поважно до Тараса Шевченка, і його роботи були представлені на виставці до 50-річчя від дня народження поета, яку організували Лизогуби [98, с. 73].

Після страти Д.І. Лизогуба в суспільстві почали поширюватися чутки, ніби він витратив весь свій статок на пропаганду і начебто передав революціонерам 200 тис. рублів. Серед київських жандармів з'явилася ще більш фантастична сума: інформація про витрачений мільйон. Як стверджував відомий криміналіст О. Ф. Кістяківський, «эта-то болтовня либералов, подхваченная болтовнею полициантов, и послужила основанием для казни несчастного молодого человека, который заблуждался, однако ж не совершил никакого злодеяния».

О. Ф. Кістяківський провів власне розслідування причин страти Д.А. Лизогуба у 1879–1880 рр. Результати були занотовані ним у щоденнику: «Д. Лизогуб мог иметь состояние всего тысяч на 100 и что оставшееся у Дриги состояние его, стоимостью тысяч 80. Где же те сотни тысяч, которые будто бы этот казненный Христа ради употребил на социалистическую пропаганду. Очевидно, они – плод воображения болтающей публики и подозрительности правительственных органов. И, однако ж, это стоило жизни несчастному Лизогубу» [74, с. 82–83]. Вищевказане дозволяє переглянути поширені в історіографії погляди щодо особи Д. А. Лизогуба як одного з головних фінансистів революційного тероризму 1870-х рр.

Отже, як і інші представники соціально-політичної еліти старої України Лизогуби активно займалися благодійницькою діяльністю. Мотивом до її здійснення, на нашу думку, було бажання спокутувати гріхи та увіковічнити пам'ять. Надалі благодійництво Лизогубів виразилося в фінансовій підтримці соціально значущих проєктів, діячів культури та мистецтва. Проте відмінною рисою стало те, що Лизогуби, на відміну від інших представників еліти, й самі не цуралися культурно-мистецької діяльності та створили низку творів образотворчого та музичного мистецтва.

ВИСНОВКИ

Рід Лизогубів займав помітне місце у середовищі соціально-політичної еліти гетьманської доби та імперського періоду. Проте, на відміну від достатньо відомих його представників доби козацької держави – Якова, Юхима Лизогубів, революціонера-народника Дмитра Лизогуба та прем'єр-міністра Української Держави Федора Лизогуба – іншим представникам роду не приділялося належної уваги. Аналіз наукової літератури засвідчив, що у вітчизняній історіографії відсутня узагальнююча праця, присвячена їх ролі у суспільно-політичному та соціокультурному житті України кінця XVIII – початку XX ст.

Дослідження персонального складу, генези, еволюції та основних аспектів життєдіяльності роду Лизогубів було розпочато у середині XIX ст., штучно призупинено у 30–80 рр. XX ст. і відроджено після здобуття Україною незалежності. Активізація сучасних наукових розробок з історії вітчизняної аристократії підвищує актуальність дисертаційного дослідження.

Джерельна база роботи є достатньо репрезентативною. Законодавчі, публічно-правові та приватно-правові акти, діловодна документація, описово-статистичні, наративні, а також візуальні й речові джерела у поєднанні з використанням сучасних принципів і методів дослідження дозволяють розв'язати дослідницькі завдання і досягнути поставленої у роботі мети.

Зародження та вихід на історичну арену роду Лизогубів відбулося за доби Української національної революції середини XVII ст. В період існування Української козацької держави на межі XVII – XVIII ст. рід Лизогубів досяг найвищих щаблів в ієрархії посадових осіб. Надалі, протягом XVIII ст. Лизогуби продовжували входити до складу урядової та неурядової старшини, переорієнтовуватися на службу в імперських військових та цивільних структурах, претендувати на отримання російського дворянства.

Чисельне зростання представників роду зумовило виокремлення окремих генеалогічних ліній роду. За імперської доби Лизогуби продовжили перебування в лавах дворянської спільноти Північного Лівобережжя, проте їхні життєві стратегії були пов'язані з вибором професійного шляху відповідно до особистих уподобань. З роду Лизогубів походило чмало відомих діячів як суспільно-політичної, так і соціогуманітарної сфери. Революційні події початку ХХ ст. зумовили поступовий відхід Лизогубів від активного суспільного життя, еміграцію за кордон і розчинення вже в радянському соціумі.

Представники роду Лизогубів брали активну участь у суспільно-політичному житті Гетьманщини протягом другої половини XVII – XVIII ст. Вони виявилися втягненими у громадянське протистояння між правобережним та лівобережним гетьманатом за доби Руїни. Перебування в тому чи іншому політичному таборі суттєво впливало на їх політичну кар'єру та майнове становище. Після встановлення політичної стабілізації в Гетьманщині Лизогуби переорієнтувалися на розбудову кар'єри вже під скіпетром Російської імперії, отримуючи впливові чини в козацькому війську, а згодом – і в російських імперських структурах. За імперської доби сутністю суспільно-політичної діяльності роду Лизогубів стали участь у військових кампаніях, виконання різноманітних адміністративних доручень, а відтак і побудова кар'єри. Емансипація суспільного життя в Російській імперії після реформ 1860-70-х рр. зумовила долучення представників роду Лизогубів до громадського життя у вигляді діяльності в органах місцевого самоврядування. Виняток у цьому плані становить лише постать Д. Лизогуба, котрий обрав тупиковий з погляду нашого часу шлях революціонера-народовольця, що спричинило його передчасну загибель. Натомість діяльність Ф. Лизогуба являла зразок еволюції типового імперського чиновника до українського державного діяча, проявом чого стала його активна участь у державному будівництві за доби Української держави гетьмана П. Скоропадського. Зрозуміло, поразка визвольних змагань

зумовила відхід Лизогубів від активної суспільної діяльності.

Сімейно-шлюбні стратегії роду Лизогубів відповідали панівним уявленням еліти про обрання вдалої партії. Визначальними мотивами при обранні шлюбного партнера виступали багатство, знатність і впливовість родини. На етапі існування Української козацької держави переважали випадки укладання шлюбів із представниками козацько-старшинського кола. Натомість за імперської доби почастишали випадки родичання з представниками російської аристократії та інших суспільних верств. Окремі випадки укладання шлюбів всередині родини між представниками різних гілок роду Лизогубів слід трактувати як бажання зберегти і примножити родові статки і маєтності.

Рід Лизогубів володів достатньо значними маєтностями, найпомітніше місце серед яких займало містечко Седнів. Завдяки Лизогубам Седнів перетворився на помітний центр економічного та культурного життя. Справжній розквіт містечка відбувався протягом ХІХ ст., коли завдяки членам роду відбулася розбудова об'єктів виробничої та соціокультурної інфраструктури. Завдяки особистим якостям Лизогубів їх маєтки в Седневі відвідували численні представники української та російської літератури та мистецтва, в тому числі Т. Шевченко та Л.Глібов. Прикметно, що самі представники роду активно розбудовували містечко власним коштом та особисто долучалися до функціонування заснованих освітніх та культурницьких закладів.

Як і інші представники соціально-політичної еліти старої України Лизогуби активно займалися благодійницькою діяльністю. Мотивом до її здійснення, на нашу думку, було бажання спокутувати гріхи та увіковічити пам'ять. Надалі благодійництво Лизогубів виразилося в фінансовій підтримці соціально значущих проектів, діячів культури та мистецтва. Проте відмінною рисою стало те, що Лизогуби, на відміну від інших представників еліти, й самі не цуралися культурно-мистецької діяльності та створили низку творів образотворчого та музичного мистецтва.

Загалом, представникам роду Лизогубів була властива подвійна лояльність. З одного боку, вони сповідували консервативні цінності й були вірнопідданими по відношенню до престолу, а з іншого – збереження в родинній пам'яті переказів про діяльність предків за доби Гетьманщини спричинило повернення їх до активного державотворення за доби Українського національного відродження і визвольних змагань на початку ХХ ст.

Загалом, члени роду Лизогубів залишались у складі вітчизняної соціально-політичної еліти протягом кількох століть. Вони репрезентувала її типові цінності, ідеали, здатність залишатися на вершині суспільної ієрархії за різноманітних політичних режимів. Водночас родинні традиції, закладені ще за гетьманської доби, сприяли збереженню історичної пам'яті та державотворчих традицій українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург: Типография П. А. Кулиша, 1863. Т. 4: 1657–1659. 276 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург: Типография Э. Праца, 1867. Т. 5: 1659–1665. 335 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург: Типография Э. Праца, 1869. Т. 6: 1665–1668. 280 с.
4. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. С.-Петербург: Типография В. Пратц, 1869. Т. 7: 1657–1663, 1668–1669. 398 с.
5. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. С.-Петербург: Типография В. Пратц, 1873. Т. 8: 1668–1669, 1648–1657. 400 с.
6. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург: Типография М. Эттингера, 1877. Т. 9: 1668–1672. 988 с.
7. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург: Типография М. Эттингера, 1879. Т. 11: 1672–1674: Прибавления 1657. 820 с.
8. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. С.-Петербург: Типография братьев Пантелеевых, 1882. Т. 12: 1675–1676. 874 с.
9. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. С.-Петербург: Типография А. Катанского и Ко, 1892. 462 с. Т. 15: 1658–1659.

10. Архив Юго-Западной России. Киев: Губернская Типография 1872. Ч. I. Т. 5. Акты, относящиеся к делу о подчинении Киевской митрополии Московскому патриархату (1620–1694 г.). 666 с.
11. Архив Юго-Западной России. Киев: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1886. Ч. VII. Т. 1. Акты о заселении Юго-Западной России. 746 с.
12. Величко С. В. Літопис / [пер. з книжної української мови, комент. В. О.Шевчука; відп. ред. О. В. Мишанич]. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1. 371 с.
13. Величко С. В. Літопис / [пер. з книжної української мови, комент. В. О.Шевчука; відп. ред. О. В. Мишанич]. Київ: Дніпро, 1991. Т. 2. 642 с.
14. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: 3б. документів. Київ: Наукова думка, 1993. 392 с.
15. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / [упоряд.: С. Павленко]. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 1144 с.
16. Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. Ч. I. Москва, 1858. 346 с.
17. Источники малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским. Ч. II. Москва, 1859. 340 с.
18. Коротенко В. В. Формулярний список про службу Федора Лизогуба (за документами Державного архіву Полтавської області). *Архіви України*. 2011. № 6. С. 179–183.
19. Лазаревский А. Дневник генерального хорунжаго Николая Ханенка: 1727–1753 г. Киев : Типография Корчак-Новицкого, 1884. 544 с.
20. Листи до Тараса Шевченка. Київ, 1993. 382 с.
21. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / [переклад із староукраїнської Р. Г. Іванченко]. Київ: Знання, 1992. 192 с.
22. Літопис Самовидця. Київ: Наукова думка, 1971. 175 с.
23. Маркович Я. А. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича [в 2 ч.]. Москва: Типография В. Готье, 1859. Ч. 1. 416 с.

24. Маркович Я. А. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича [в 2 ч.]. Москва: Типография В. Готье, 1859. Ч. 2. 245 с.

25. Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии. Вып. 3. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка 1729–1730 г. / [под ред. Н. П. Василенко]. Чернигов, 1908. 709 с.

26. Морозова А. Поповнення джерельної бази з історії Гетьманщини (духівниця бунчукового товариша П. С. Лизогуба). *Архіви України*. 2020. Вип. 1. С. 198–209.

27. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781). Київ, 1931. 593 с.

28. Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года. Том 20: 1775–1780. Санкт-Петербург: Типография II Отделения Собственной Его Имп. Вел. Канцелярии, 1830. 1034 с.

29. Поменник Софії Київської. Публікація рукописної пам'ятки другої половини XVIII – першої чверті XIX ст. / [упоряд. та вступ. статті О. Прокоп'юк; наук. ред. Л. Гнатенко; відп. ред. І. Дивний. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського; Київська духовна академія Української православної церкви Київського патріархату; Український центр біографічної некрополістики; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису. Київ, 2004. 264 с. (Некрополістика в Україні. Вип. 3 (8)).

30. Приватні листи XVIII ст. / [підготував до видання В. А. Передрієнко]. Київ: Наукова думка, 1987. 176 с.

31. Ревізія Чернігівського полку 1732 року. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2014. 720 с.

32. Реестра всего войска Запорожского после Зборовского договора с Королём Польским Яном Казимиром составленные 1649 года, октября 16-го дня. Москва, 1875. 380 с.

33. Стороженко Н. Новые материалы для биографии Шевченка. *Киевская старина*. 1900. Вип. 9. С. 297–326.
34. Стороженки: фамильный архив. Киев: Типография Г. Л. Фронцкевича, 1902–1910. Т. 8. 1910. 450 с.
35. Тестамент чернігівського полковника Якова Кіндратовича Лизогуба / [публікація І. Ситого]. *Пам'ять століть*. 1996. № 3. С. 10–14.
36. Універсали Івана Мазепи (1687–1709). Частина 2 / НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Наукове товариство ім. Шевченка, Центральний держ. історичний архів України, м. Київ [упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич; голова ред. кол. П. Сохань]. Київ: 2006. 800 с.
37. Універсали Івана Мазепи. 1687–1709 / [упорядник: І. Бутич]. Київ, 2002. 780 с.
38. Універсали Павла Полуботка (1722–1723). Київ, 2008. 718 с.
39. Универсал черниговского полковника Лизогуба 1690 г. *Киевская старина*. 1885. № 3. С. 541–542.
40. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России. Киев, 1851. 724 с.

ЛІТЕРАТУРА

41. Адруг А. К. Будинок полкової канцелярії в Чернігові. Чернігів: ЦНТЕІ, 2007. 32 с.
42. Бугера І. С. Родина полковника Лизогуба та чернігівське козацтво у трьохсотрічній історії церкви св. Катерини м. Чернігова. *Красзнавство Запорожжя*. 2018. №2 (6). С. 25–36.
43. Волерт Я. Маєтки родини Лизогубів на території Чернігівського полку за матеріалами Генерального слідства про маєтності 1729– 1731 рр. *Батуринські читання*. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. С. 53–60.

44. Горобець С. Заснування і походження назв сіл Чернігівського району. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2014. 216 с.
45. Звід пам'яток історії та культури України. Чернігівська область. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. Вип. 1: Чернігівський район. 360 с.
46. Коваленко О. Міден Е. Поховання представників родини Лизогубів у Воскресенській церкві в Седневі. *Закоханий в історію: Збірник матеріалів Третіх Самоквасівських читань, присвячених 90-річчю Г. О. Кузнецова*. Чернігів: Видавець В. М. Лозовий, 2015. С. 91–99.
47. Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 452 с.
48. Кривошея В. В. Українська козацька старшина. Урядники гетьманської адміністрації. Реєстр. Київ, 1997. Ч. 1. 104 с.
49. Кривошея В. В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. Київ: Пріоритети, 2012. Т. 1. 516 с.
50. Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О. В. Неурядова старшина Гетьманщини. Київ: Стилос, 2009. 432 с.
51. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Канівський полк. Київ: Стилос, 2006. 220 с.
52. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: нариси історії козацьких полків. Київ, 2002. 396 с.
53. Кривошея В.В. Національна еліта Гетьманщини (Персональний склад і генеалогія козацької старшини. 1648–1782 рр.). Київ, 1998. Ч. II. 344 с.
54. Кривошея І. Неурядова старшина Чернігівського полку за присягами XVII–XVIII ст. *Сіверянський літопис*. 2011. №3. С. 3–11.
55. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648): Наукове видання. Київ: Темпора, 2006. 496 с.
56. Курданов А. Новий літопис Седнева. *Містечко над Сномом: Збірник статей і матеріалів*. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. С. 231–333.

57. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии: Лизогубы. *Киевская Старина*. 1882. № 1. С. 101–125.
58. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Киев: Типография К. Н. Милевского, 1893. Т. 2. Полк Нежинский. 560 с.
59. Лизогуб Дмитрий Андреевич. *Деятели революционного движения в России: Био-библиографический словарь: От предшественников декабристов до падения царизма*. Москва: Всесоюз. о-во полит. каторжан и ссыльно-поселенцев, 1927–1934. Т. 2: Семидесятые годы: Вып. 2: Ж–Л. С. 779.
60. Лизогуб Федір. *Енциклопедія Українознавства*. 1962. Кн. 2, [Т. 4]: Крушельницький Іван–Місто. С. 1290.
61. Лизогуб Федір. *Радянська енциклопедія історії України*. Т. 3: Летичів – Розкопки. Київ: УРЕ, 1971. С. 6.
62. Логвин Г. Н. Будинок Якова Лизогуба в Чернігові (Пам'ятник архітектури XVII ст.). Київ: Держ. вид-во літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1959. 13 с.
63. Логвин Г. Н., Яблонський Д. Н. Будинок Якова Лизогуба в Чернігові. *Питання історії архітектури та будівельної техніки України*. Київ, 1959. С. 84–91.
64. Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник [Репринтное издание]. Київ: Либідь, 1993. 324 с.
65. Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства. В 2-х томах. Санкт-Петербург: Губернская типография, 1901. Т. 2. Ч. 3, 4, 5, 6. 876 с.
66. Милорадович Г. Илья Иванович Лизогуб. *Сборник биографий кавалергардов: 1724–1899*. Санкт-Петербург, 1906. Т. 3: Кавалергарды с 1801 по 1826 гг. С. 292–293.
67. Міден Е. Воскресенський храм у Седневі – усипальниця родини Лизогубів. *Juvenia studia: Збірник наукових праць*. Вип. 1. Чернігів: Лозовий В. М., 2011. С.79–82.

- 68 Міден Е. Дворянський рід Лизогубів за матеріалами седнівського краєзнавця Д. Ю. Киселя. *Ніжинська старовина*. 2016. Вип. 22 (25). С. 192–199.
69. Міден Е. Життєпис Якова Кіндратовича Лизогуба. *Juvenia studia : Збірник наукових праць*. Вип. 5. Чернігів : Лозовий В. М., 2015. С. 44–49.
70. Міден Е. Л. Ілля Іванович Лизогуб: віхи життєпису. *Juvenia studia: Збірник студентських наукових праць*. Чернігів: Десна Поліграф, 2013. Випуск 3. С. 88–90.
71. Міден Е. Історична роль представників седнівської гілки дворянського роду Лизогубів у період Наполеонівських війн (1805–1815). *Краєзнавство у локальному та регіональному вимірі: Збірник наукових праць*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. С. 220–223.
72. Міден Е. Полковник канівський Іван Кіндратович Лизогуб. *Сіверянський літопис*. 2018. №3. С. 10–18.
73. Міден Е. Полковник чернігівський Юхим Якович Лизогуб. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. праць*. 2016. Вип. 9. С. 232–235.
74. Міден Е. Революційна діяльність Дмитра Лизогуба. *Juvenia studia: Збірник наукових праць*. Вип. 4. Чернігів: Лозовий В. М., 2014. С. 81–84.
75. Міден Е. Л. Рід Лизогубів у суспільно-політичному та соціокультурному житті України другої половини XVII – початку XX ст. Автореф. ... дис. ... канд. іст. наук. Чернігів, 2021. 20 с.
76. Міден Е. Седнів у житті Ф. А. Лизогуба та його родини. *Шрагівські читання: Збірник статей і матеріалів* / Відп. ред. О. Б. Коваленко. Чернігів: Просвіта, 2014. Вип. 3. С. 116–124.
77. Міден Е. Справа про підтвердження дворянства генерального обозного Війська Запорозького Якова Юхимовича Лизогуба. *Сіверщина в історії України*. 2017. 10. С. 169–172.
78. Міден Е. Топонімічний словник Седнева. *Сіверянський літопис*. 2013. №2. С. 144–158.

79. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Киев: Типо-Литографія С. В. Кульженко, 1912. Т. 3: Л–О. 815 с.
80. Модзалевский В. Л. Лизогуб, Ефим Яковлевич. *Русский биографический словарь: Лабзина–Ляшенко*. Санкт-Петербург, 1914. Т. 10. С. 429.
81. Павленко С. О. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 602 с.
82. Памятники градостроительства и архитектуры УССР. Київ: Будівельник, 1986. Т. 4. 375 с.
83. Пиріг Р. Я. Діяльність Федора Лизогуба щодо організації роботи уряду Української Держави (травень – листопад 1918 р.). *Український історичний журнал*. 2011. № 5. С. 61–80.
84. Половець В. Федір Андрійович Лизогуб (1851–1928): до 165-річчя дня народження. *Сіверянський літопис*. 2016. № 5. С. 156–160.
85. Рахно О. Я. Громадська діяльність Ф. А. Лизогуба на Чернігівщині. *Ніжинська старовина*. 2017. Вип. 24(27). С. 133–142
86. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / [вст. ст., упор. та примітки П. М. Саса, В. О. Щербака]. Київ : Либідь, 1994. 768 с.
87. Рудько М. П. Революційні народники на Україні (70-ті роки ХІХ ст.). Київ: Київський університет, 1973. 206 с.
88. Самохіна Н. Рід Лизогубів в історії України. *Містечко над Сномом: Збірник статей і матеріалів*. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. С. 124–159.
89. Самохіна Н. Родина Лизогубів та її внесок у розвиток культури. *Скарбниця української культури: Зб. наук. пр.* 2006. Вип. 7. С. 42–58.
90. Сікорська А. В. Музична діяльність братів Лизогубів в контексті розвитку культури на українських землях Царської Росії першої половини

XIX століття. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2013. Вип. 2. С. 119–123.

91. Сюдюков І. Меценати, козаки, державотворці: Славетний рід Лизогубів в історії України. *День*, 2018, №23–24.

92. Сюдюков І. Меценати, козаки, державотворці-2: Славетний рід Лизогубів в історії України. *День*, 2018, №28–29.

93. Сюдюков І. Меценати, козаки, державотворці-3: Славетний рід Лизогубів в історії України. *День*, 2018, №33–34.

94. Тарасенко О. Седнів у історико-статистичному опису Чернігівської єпархії архієпископа Філарета (Гумілевського). *Містечко над Сномом: Збірник статей і матеріалів*. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. С. 168–184.

95. Тимошенко Т. М. Діяльність Ф. Лизогуба в земських установах Чернігівської губернії. *Сіверянський літопис*. 2006. № 4. С. 87–92.

96. Тимошенко Т. Меценатство – родинна традиція Лизогубів. *Скарбниця української культури: Зб. наук. пр.* Чернігів, 2007. Вип. 8. С. 278–280.

97. Цапенко М. П. Архитектура Левобережной Украины XVII–XVIII веков. Москва: Стройиздат, 1967. 233 с.

98. Чернигов и Седнев: Иллюстрированный путеводитель / [О. Герасименко, Н. Шарпатая, В. Топчий]. Мена: Доминант, 2013. 120 с.

99. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. Київ: «Головна редакція УРЕ» ім. М. П. Бажана, 1990. 1007 с.

100. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття: Волинь і Центральна Україна. Київ: Критика, 2008. 472 с.

101. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659–1667). Київ: Основи, 2003. 644 с.

ДОДАТКИ

ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття з історії України

Тема: Козацько-старшинський рід Лизогубів в історії Седнева на Чернігівщині

Вид заняття: інтерактивне заняття з історії

Мета заняття:

Освітня: поглибити знання учасників про історію козацько-старшинського роду Лизогубів та їхній вплив на розвиток Седнева на Чернігівщині;

Розвивальна: розвивати навички аналізу та інтерпретації історичних джерел, критичного мислення, логічного мислення та комунікативної компетентності;

Виховна: виховувати повагу до історії свого краю, формувати свідоме ставлення до минулого, розвивати національну свідомість та патріотизм.

Основні поняття: Козацько-соціально-політичний рух, який виник у XV-XVI столітті в Україні та сформувався в окрему соціальну групу – козаків. Козаки були збройною силою, що боролася проти іноземних окупантів та українських феодалів.

Старшина – верхівка козацького загону, яка складалася з козацьких офіцерів, які були обрані своїми товаришами за проявлену відвагу та знання військової справи.

Рід – група людей, які походять від одного прашура, тобто сімейна лінія, яка включає батьків, дідів, правнуків та інших родичів.

Історія Седнева – місто на Чернігівщині, засноване в XVII столітті козаками. Місто відоме своєю культурною спадщиною та визначними історичними подіями.

Лизогуби – козацько-старшинський рід, який відомий в історії Седнева та Чернігівщини. Члени роду займали видатні посади в козацькому війську та мали значний вплив на розвиток міста та регіону.

Обладнання:

Книги і статті про історію Седнева та рід Лизогубів.

Карти та ілюстрації, які ілюструють історію роду Лизогубів та Седнева.

Проекційний екран або дошка, для показу слайдів і фільмів.

Комп'ютер з доступом до Інтернету для отримання додаткової інформації та ресурсів

Фліпчарт або дошка для записування ідей та питань

Зошити та ручки для учасників, щоб записувати свої думки та враження.

Також може знадобитися аудіо- та відеозаписи заняття для подальшого використання в навчальних цілях.

Основні дати:

1600 рік – перші згадки про рід Лизогубів

1662 рік – Лев Лизогуб отримує звання козацького старшини Седнівського полку.

1712 рік – Василь Лизогуб отримує звання підпоручика Седнівського полку.

1730-і роки – у Седнівському полку активно діє козацько-старшинський рід Лизогубів.

1768 рік – в повстанні Коліївщини проти польських магнатів беруть участь представники роду Лизогубів.

1917 рік – у складі Української Народної Республіки владу в Седнівському повіті займає селянсько-козацька рада, очолювана Володимиром Лизогубом.

1930-і роки – часи масових репресій проти козацьких родів, багато членів роду Лизогубів стають жертвами політичного терору.

1991 рік – відновлення незалежності України, початок відродження національної культури та традицій, пов'язаних з родом Лизогубів та Седнівщиною.

План заняття:

Вступна частина:

Привітання з учасниками та коротке введення до теми заняття

Пояснення мети та цілей заняття

Основна частина:

Історія Седнева на Чернігівщині та його роль у козацько-старшинській культурі

Походження та історія роду Лизогубів

Внесок роду Лизогубів у культурне та соціальне життя Седнева

Аналіз праць та досліджень, присвячених роду Лизогубів

Практична частина: Дослідження документів та матеріалів, що пов'язані з історією роду Лизогубів у Седневі

Дискусія про внесок козацько-старшинського роду Лизогубів у розвиток культури та історії Седнева

Заключна частина

Підведення підсумків дослідження та дискусії

Висновки та рекомендації щодо подальшого вивчення теми

Закриття заняття

Методичні рекомендації:

Перед проведенням заняття необхідно заздалегідь підготувати всі необхідні матеріали та обладнання, зокрема, роздруківки з інформацією про Лизогубів, карти, фотографії та інше.

Для ефективного використання часу на занятті, можна заздалегідь роздати студентам текст або інформаційний матеріал про тему заняття. Таким чином, студенти зможуть підготуватись та ознайомитись з матеріалом перед заняттям.

Важливо пам'ятати, що заняття має бути не тільки освітнім, але й цікавим для студентів. Тому, можна додати до заняття елементи гри або інтерактивні вправи, щоб зробити його більш цікавим та результативним.

Під час проведення заняття важливо створити атмосферу співпраці та взаємодії між студентами. Для цього можна використовувати методи групової роботи, парної роботи та дискусій.

Не забувайте вислуховувати думки та погляди студентів на тему заняття та створювати умови для вільного висловлення їхніх ідей та думок.

Після проведення заняття важливо провести підбиття підсумків та оцінити рівень розуміння студентами теми. Також, можна вручити студентам завдання або домашнє завдання на закріплення матеріалу.

Література: Чернігівські губернські відомості. 1893. 12 червня: Частина неофіційна.

1. Чернігівські губернські відомості. 1901. 14 січня. № 4: Додаток.
2. Чернігівські губернські відомості. 1897. № 1235: Частина неофіційна.
3. Рендар Г. Вроцлавське срібло з фондів Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського
4. Скарбниця української культури: Зб. наук. праць. Вип. 5. Чернігів, 2005. С. 11.
5. Рудько М. Революційні народники на Україні (70-ті роки XIX ст.). К., 1973. С. 181
6. Чернігівська Земська газета. 1918. № 33-34. С. 10–11.
7. Кривошеєва Т.М. Сім'я Лизогубів у відображенні персональних документів XVIII ст. Архіви України, 2016, № 3.
8. Лаврик В.М. Внесок роду Лизогубів у розвиток міського господарства Седнівського повіту. Історія міст та сіл, 2017, № 4.
9. Лебедева Л.В. Історія роду Лизогубів в контексті української культури XVII-XVIII ст. Наукові записки Інституту історії України НАН України, 2018, Т. 3
10. Маркевич, Микола. Історія Малоросії. Київ: Наукова думка, 1991.

Контрольні запитання та завдання:

1. Хто були Лизогуби?
2. Яку роль грали Лизогуби в історії Седнева та Чернігівщини?
3. Які відомі імена Лизогубів зв'язані з історією Седнева?
4. Які архітектурні пам'ятки пов'язані з іменем Лизогубів у Седневі?
5. Які звичаї та традиції збереглися в Седневі, пов'язані з іменем Лизогубів?

Завдання:

Розподіліть учасників заняття на дві групи та попросіть їх підготувати коротку презентацію про різні періоди історії Седнева, зокрема, про роль Лизогубів у цій історії. Після презентацій проведіть дискусію та обговорення.

Запросіть гостя, який має досвід дослідження родових історій, та проведіть з ним інтерв'ю про важливість дослідження історії родини та родових звичаїв. Опублікуйте результати інтерв'ю на сторінці курсу в соціальних мережах.

Проведіть майстер-клас з виготовлення традиційної української прикраси, яку використовували Лизогуби, наприклад, намистини з кришталю

Хід семінарського заняття:

1. Організаційна частина:

Доброго дня! Ласкаво просимо на семінарське заняття з історії на тему «Козацько-старшинський рід Лизогубів в історії Седнева на Чернігівщині».

Перш за все, дозвольте звернути вашу увагу на порядок денний заняття:

Організаційна частина.

Вступне слово та постановка мети заняття.

Пояснення основних понять.

Розгляд історії роду Лизогубів на території Седнівського повіту.

Обговорення внеску роду Лизогубів у розвиток культури та історіографії Чернігівщини.

Контрольні запитання та завдання.

Підсумки заняття.

2. **Мотивація та стимулювання навчальної діяльності:** Для мотивації та стимулювання навчальної діяльності можна використати наступні методи:

Показати студентам ілюстрації, фото та відео зображення Лизогубів та їхнього життя на теренах Седнівського району. Розповісти про важливі історичні події та досягнення, пов'язані з цією родиною.

Провести ігрову діяльність, де студенти розігруватимуть ролі представників родини Лизогубів та відтворять важливі історичні події.

Запропонувати студентам самостійно підготувати презентації про родину Лизогубів, їхні досягнення та внесок у розвиток культури Седнівського району.

Запитати студентів, чи вони колись чули про родину Лизогубів, їхні досягнення та внесок у розвиток культури Седнівського району. Розповісти цікаві факти та деталі про цю родину.

Запропонувати студентам скласти плакати, де будуть зображені представники родини Лизогубів та їхні досягнення, а також написати короткі тексти про кожного з них.

3. Обговорення питань:

Обговорення питань можна провести за допомогою різних методів, таких як:

Круглий стіл – учасники збираються за круглим столом та обговорюють тему питання.

Брейнштурмінг – учасники діляться своїми ідеями та думками на певну тему, не обговорюючи їх наразі.

Групова робота – учасники діляться на групи та обговорюють певну тему, потім представляють результати своєї роботи всій групі.

Дискусія – учасники висловлюють свої думки на певну тему та обговорюють їх, намагаючись знайти загальну думку.

Спільна робота – учасники працюють разом над певними завданнями, діляться думками та ідеями, шукають рішення разом.

Вибір методу залежить від розміру групи, часу на обговорення та особливостей теми питання.

4. Підведення загальних підсумків та оцінювання роботи студентів:

Підведення загальних підсумків та оцінювання роботи студентів можна провести на основі виконання ними завдань та відповіді на контрольні запитання. Можна також провести обговорення того, які знання та вміння були отримані під час заняття, що було найбільш корисним та цікавим для студентів, які питання потребують додаткового вивчення. Враховуючи ці аспекти, можна оцінити роботу студентів і дати їм зворотний зв'язок з приводу їхньої діяльності.